

BRUXELLES / BRUSSEL

1988

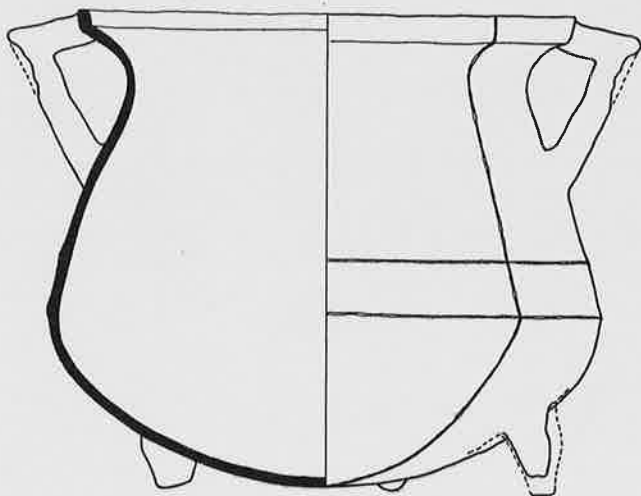
Demeure abbatiale de Dieleghem (Jette)

Abtswoning van Dielegem (Jette)

18-19/3/1988

ARCHAEOLOGIA

MEDIAEVALIS

Red. : Nationale Dienst voor Opgravingen/Service national des
Fouilles
J. De Meulemeester
M. Dewilde
A. Matthys
G. De Boe

JETTE 1988

Abtswoning van Dielegem
Demeure abbatiale de Dielegem
18 - 19/3

ARCHAEOLOGIA
MEDIAEVALIS
11/1988

Secties / Sections / Abteilungen

1. Merovingische periode/Période mérovingienne/Merowinger Periode
H. Roosens, G. Lambert
2. Gebruiksvoorwerpen/Objets usuels/Gebrauchsgegenstände
D. Callebaut, S. Vandenberghe
3. Aanverwante wetenschappen/Sciences connexes/Verwandte Wissenschaften
C. Verbruggen, P. Hoffsummer
4. Castellologie/Castellologie/Schlosskunde
J. De Meulemeester, W. Ubregts
5. Kerken en Abdijen/Eglises et Abbayes/Kirchen und Klöster
J. Mertens, A. Dierkens
6. Stadsarcheologie/Archéologie urbaine/Stadtarchäologie
M.C. Laleman, J. Alénus-Lecerf
7. Landelijke archeologie/Archéologie rurale/Ländliche Archäologie
A. Matthys, F. Verhaeghe

Met de medewerking van/avec la collaboration de/in Zusammenarbeit mit

- Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, RVA (DAC)/Ministère de l'Emploi et du Travail, ONEM (TCT)/Ministerium für Arbeit und Arbeitsbeschaffung
- Gemeentekrediet van België/Crédit Communal de Belgique/Gemeindekredit von Belgien
- Nationale Dienst voor Opgravingen/Service National des Fouilles/Amt für Bodendenkmalpflege
- Nationaal Centrum voor Oudheidkundige Navorsingen in België/Centre national des Recherches Archéologique en Belgique
- Het Graafschap Jette/Le Comté de Jette
- Wetenschappelijk en Cultureel Centrum van de Duinenabdij en de Westhoek, Koksijde
- Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie, stad Gent
- Facultés universitaires Notre-Dame de la Paix, Namur

Groei en organisatie van de middeleeuwse archeologie in België en in Vlaanderen in het bijzonder*

Dames en heren, beste vrienden en collegae,
 Net zoals in onze buurlanden is ook in België de middeleeuwse archeologie een vrij jonge discipline die haar volle potentiële nog lang niet heeft verwezenlijkt. De 10de Contactdag van de Nederlandse en Belgische middeleeuwse archeologen leek ons een uitstekende gelegenheid om de ontstaansgeschiedenis en groei evenals de huidige organisatie en stand van de Belgische en in het bijzonder van de Vlaamse middeleeuwse archeologie te belichten. De idee hiertoe werd eigenlijk ingegeven door de ervaring dat onze Nederlandse - en trouwens ook veel Belgische - vrienden en collegae dikwijls minder goed appreciëren hoe sterk de dingen geëvolueerd zijn over de jaren en hoever we nog van ons doel verwijderd zijn.

We kunnen beginnen bij de protohistorie. Reeds omstreeks de eeuwwisseling kende België terreinonderzoek op middeleeuwse sites vooral dan op opgehoogde woonplaatsen, met name mottes en huisterpen. Heel wat van dit werk draaide rond de figuur van baron A. de Loë, toen werkzaam bij de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Hij had ook nauwe banden met de Société d'Archéologie de Bruxelles die hem bij dit onderzoek daadwerkelijk steunde; het is in de Annalen van de Société dat hij de resultaten van talrijke terreinbezoeken en controleopgravingen publiceerde.

De Eerste Wereldoorlog sneed deze beginfase evenwel af en de periode tot de 50er jaren kan men omschrijven als de "Dark Ages" van onze discipline. De officiële instanties hadden er weinig interesse voor en van lieverlede groeiden sterk kunsthistorische en vooral architectuurhistorische benaderingen. De aandacht ging nu voornamelijk naar grotere architecturale eenheden -kerken, abdijen en kastelen- waarbij het actief opgravingswerk omzeggens geen rol speelde. Uitzondering hierop was de Merovingische archeologie, want men onderzocht toch nog een aantal grafvelden. Dat sterk kunst- en architectuurhistorische accent had als onaangenaam gevolg dat de Belgische archeologie een absoluut wantrouwen ontwikkelde t.o.v. het onderzoek over de peri-

* Lezing uitgesproken op de Belgisch-Nederlandse Contactdag van Middeleeuwse Archeologie, Gent 16.10.1987.

odes vanaf de 9de eeuw, wat tot vandaag sporen nalaat. Dat wordt misschien het best geïllustreerd door het volgende. Essentiële werkinstrumenten zoals de bibliografische repertoria van het Nationaal Centrum voor Oudheidkundige Navorsingen in België nemen als principe geen informatie op voor de periodes na de 9de eeuwse Vikinginvallen. En dit gold evenzeer voor het Belgisch-Nederlandse tijdschrift *Helinium*, dat pas zeer recent zijn officiële redactiepolitiek dienaangaande wijzigde.

Vanaf de 50er jaren komt een geleidelijke ommekeer. Belangrijk hierin was niet zozeer de rol van de officiële instanties als wel die van een aantal individuele personen. Citeren we mediëvisten zoals bv. de Gentse historicus Jan Dhondt die er A. Van De Walle toe bracht terreinonderzoek door te voeren in Ename, wat later ook in het Gentse Gravensteen, en nog later in de Antwerpse stadskern. H. Roosens, zelf gevormd als middeleeuwse historicus, promoveerde op Merovingisch onderzoek en stimuleerde binnen de Nationale Dienst voor Opgraven werk op middeleeuwse sites. Terzelfdertijd legde R. Borremans, verbonden aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, een basis voor het middeleeuwse ceramiekonderzoek. De term Andenne zegt in dit verband wel genoeg. J. Mertens, decennia lang De Romeinse archeoloog in België, onderzocht in die periode meer middeleeuwse dan Romeinse sites, o.m. een ganse reeks kerken. Ook anderen zouden we hier nog kunnen aanstippen, maar het essentiële punt is dat een aantal personen de facto een trend inzetten waarbij de middeleeuwse archeologie geleidelijk op het niveau zou komen van de zogenaamde gevestigde en aanvaardbare archeologie, wat betreft methode, interessesferen en doelstellingen.

Vanaf de tweede helft van de 60er jaren volgde dan de eigenlijke doorbraak. Toen promoveerden enkele mensen met licentieverhandelingen in de middeleeuwse archeologie, zij het ook dat dit werk exclusief de ceramologie betrof. Die groep had het geluk in het onderzoekswerk te kunnen blijven en vanaf toen begon de gestadige groei van allerlei takken van onze middeleeuwse archeologie. De ceramologie breidde zich uit. De archeologie van de landelijke bewoning boekte resultaten - mede door de steun van het interuniversitair Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis - met name op het gebied van de bewoning met walgracht. De castellologie werd volwassen, mede onder impuls van een reeks thematische programma's van de Nationale Dienst voor

Opgravingen, waarover straks meer. Ook in de steden bewoog er iets. Vanaf 1975 werden - zij het weliswaar uitsluitend in Vlaanderen - officiële stadsarcheologische afdelingen opgericht te Gent, Brugge en Antwerpen.

Over de jongste 15 jaar werd de middeleeuwse archeologie als het ware geöfficialiseerd: ze neemt nu een volwaardige plaats in naast pre-historie, protohistorie en Romeinse archeologie. Zowel het groeiend aantal geïnteresseerden als de publicaties tonen dit aan. De jaarlijkse tweedaagse colloquia - sedert 1978 - van *Archaeologia Mediaevalis* vormen misschien de beste getuigenis. Hier vinden beroeps- en amateurarcheologen elkaar terug met hun onderzoeksresultaten van het voorbije jaar en hierbij hoort de gelijknamige kroniek. In 1978 betrof die zo'n 25 sites, in 1987 reeds een 70. We kunnen er tenslotte nog op wijzen dat de middeleeuwse archeologie - zoals we die thans concipiëren - nu ook aan de universiteiten meer aandacht krijgt. Een evolutie dus van een wat rare tak van de archeologie naar een onderwerp met aanvaarde academische standing.

1987, wie en wat is er nu. Eerst en vooral een woordje over de beroepsarcheologie. Nationaal: de Nationale Dienst voor Opgravingen (NDO) en het Nationaal Centrum voor Oudheidkundige Navorsingen in België. Van de 11 leden van het wetenschappelijk personeel zijn er 5 continu werkzaam in de middeleeuwse archeologie, terwijl de overigen er occasioneel eveneens toe bijdragen. De NDO voert systematisch een aantal thematische programma's door: het onderzoek van de Merovingische grafvelden, vooral dan in Wallonië; de studie van het versterkingswezen in Zuid-Luxemburg, in het bijzonder in de Semoisvallei; het onderzoek van de aarden versterkingen, waaronder de castrale mottes; het onderzoek van de middeleeuwse burchten. De basisstrategie is steeds dezelfde: de identificatie van een archeologisch fenomeen, de inventarisatie van de manifestaties ervan, het detailonderzoek - uiteraard inclusief terreinwerk - van een representatieve reeks eenheden en tenslotte de studie en de verklaring van het fenomeen en zijn kontekst. Ten tweede de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, waar vooral op het vlak van de castellogie en de ceramologie onderzoek wordt verricht, echter zonder dat dit aanleiding gaf tot het oprichten van een wetenschappelijke betrekking. Vervolgens de universiteiten: Gent, Brussel, Leuven, Liège, Louvain-

la-Neuve, Bruxelles, om deze met een volledige cyclus te vermelden, hebben de middeleeuwse archeologie geïncorporeerd qua opleiding zowel als qua onderzoek. Er bestaat evenwel geen diploma middeleeuwse archeologie, evenmin trouwens als er een diploma archeologie bestaat. In België is men ofwel historicus, gespecialiseerd in de archeologie, ofwel kunsthistoricus en archeoloog, gespecialiseerd in de archeologie. Wel verschaffen al die instellingen colleges middeleeuwse archeologie, meestal op licentieniveau. Qua onderzoek ligt het accent op individuele ondernemingen, hetzij in het kader van doctorale dissertaties, hetzij in dat van latere programma's. Dat gaat van het onderzoek van de bewoning binnen een bepaalde regio, over de materiële cultuur en de ceramologie, tot de studie van individuele sites. Maar het aantal universiteiten moet U niet doen dromen: immers, in 1987 zijn er in het totaal slechts 4 mensen in dit onderzoek betrokken, waarvan 3 verbonden aan het NFWO - het Belgische ZWO - en van deze 3 dan nog 2 met een tijdelijk contract. Er is dus ook hier ruimte voor verbetering. Verder is er de stadsarcheologie. Zoals reeds gezegd zijn er diensten in 3 Vlaamse steden, Gent, Brugge en Antwerpen, en sinds 1986 ook in de stad Maaseik, vanuit het Regionaal Archeologisch Museum. Ze stellen elk één academicus tewerk in vast verband. Deze diensten beheren en onderzoeken het stadsarcheologische patrimonium. De betrokkenen zullen het ons wel niet kwalijk nemen als men stelt dat hun mogelijkheden en middelen niet altijd in verhouding staan tot de problemen waarmee ze geconfronteerd worden, met alle gevolgen vandien. Verder zijn er nog de musea, van regionaal tot lokaal. Zij beschikken echter niet over vast beroepspersoneel, dat systematisch actief is in de middeleeuwse archeologie; ook al voeren ze occasioneel projecten of noodoperaties door. Zo bvb. het Museum van het W.C.C van de Duinenabdij en de Westhoek te Koksijde, het Museum van Dendermonde, het Archeologisch Museum voor Zuid-Oost-Vlaanderen te Zottegem, het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren, e.a., om slechts deze Vlaamse voorbeelden aan te stippen. Tenslotte kunnen we nog melding maken van regionale archeologische diensten zoals de Dienst Archeologie Waasland of de Musée Gaumais, beide gesteund op een intercommunale organisatie; hun werk betreft ten dele ook de Middeleeuwen en ze stellen elk één beroepsarcheoloog tewerk.

In het totaal zijn dus vrij weinig beroepsarcheologen full-time actief in de Belgische middeleeuwse archeologie, nl. zo'n 10 tot 15. Daarbij komen nog de beroepsarcheologen die qua statuut binnen tijdelijke tewerkstellingsprogramma's vallen maar al ettelijke jaren aan onderzoeksprojecten van officiële diensten of instellingen verbonden zijn. Daarvan zijn er een paar in Vlaanderen en enkele in Wallonië.

Een aantal academische geschoolde archeologen vallen eveneens binnen tijdelijke tewerkstellingsstatuten. Ze werken veelal voor gemeenten of verenigingen, w.o. de v.z.w.s of verenigingen zonder winstmerk de voornaamste zijn. Een aantal gemeenten en/of lokale historisch-archeologische kringen gebruiken tewerkgestelde werklozen (TWW), gesubsidiëerde contractuelen (GESKO), Bijzondere Tijdelijke Kaders (BTK) of Derde Arbeidscircuits (DAC) om specifieke, soms grootschalige onderzoeken uit te voeren. Het aantal projecten en het aantal tewerkgestelde archeologen is echter zo veranderlijk dat cijfers geven onbegonnen werk is. De organisatie van deze korte termijn-projecten is trouwens weinig gestructureerd en al te afhankelijk van het toeval, waarbij lokale politieke situaties dan nog te vaak meespelen. De initiatiefnemers hebben overigens niet altijd een gezonde kijk op de archeologie in termen van wetenschappelijke betekenis, finaliteit en discipline. Archeologie is voor hen meestal het opgraven van vondsten of het vrijleggen van enkele monumentale resten. Te vaak ziet men dan jongere en weinig ervaren archeologen een niet of slecht voorbereide opgraving aanvangen; na enkele maanden loopt de opgraving en terzelfdertijd ook het arbeidscontract van de archeoloog af, zodat wanneer dan het belangrijkste werk - namelijk de studie, verwerking en publicatie van de opgravingsresultaten - moet volgen, er eigenlijk niemand meer beschikbaar is. De gegevens verdwijnen dan eerst in de kelder van een bestuurslid van de vereniging of van een gemeentelijk lokaal en naderhand weet met moeite nog iemand waar ze eigenlijk gebleven zijn. Hoewel deze tewerkstellingsprogramma's de laatste jaren zeker bijdroegen tot de expansie van de archeologie kan men toch de vraag stellen of de wildgroei en de versnippering van projecten de archeologie wel dienen. De projecten betreffen meestal middeleeuwse sites, want die zijn beter bekend bij lokale vorsers dan sites uit de vroegere periodes en soms primeert het spektakel van de opgraving op de wetenschappelijke studie van een archeologisch probleem. Zelden zijn deze sites bedreigd; de aanvraagprocedures voor

BTK, e.d., zijn trouwens zo langdurig dat zij voor noodopgravingen ontoepasbaar zijn. Door het gebrek aan goede wetenschappelijke basis, discipline en inhoud zijn die tewerkstellingsprogramma's dan soms ook eerder een gevaar dan een hulp voor de archeologie. Wel kan het planmatig gebruik ervan binnen een gestructureerd beroepskader dit gevaar van doel- en inhoudsloze opgravingen milderden.

Middeleeuwse archeologie wordt tenslotte ook bedreven door talrijke amateurarcheologen. Meestal werken ze kleinschalig, individueel of in groep. Velen leveren prachtig reddingswerk, doen aan prospectie en volgen bouwwerken, kortom vormen een goede band tussen de lokale realiteit en de beroepswereld. Soms nemen enkelen hun taak wel wat te weinig en zichzelf wat te veel "au sérieux", maar dit is nu eenmaal onvermijdelijk, zeker zolang we geen aangepaste en adequate archeologische wetgeving hebben. Initiatieven zoals *Archaeologia Mediaevalis* hebben o.m. tot doel de vele amateur- en beroepsarcheologen samen te brengen, na te gaan wat er bij beiden leeft en tegelijkertijd de niet-beroepsmensen te informeren hoe het beter kan. Na 10 jaar blijkt het peil van vele amateurs sterk gestegen en vaak moet het niet meer onderdoen voor het professionele niveau.

Hiermee komen we bij ons laatste deel, nl. een snelle, algemene balans. Waar staan we in 1987? In 1975 gaf A. Matthys een stand van zaken in de Belgische middeleeuwse archeologie als inleiding op de bibliografie 1945-1972 terzake. Hij stelde toen op elk vlak lacunes vast: sommige onderzoeksdomeinen zoals landelijke en stedelijke bewoning waren amper of niet aangesneden; heel wat kerken en versterkingen werden onderzocht maar syntheses ontbraken. Voor de ceramiek was er wel een positieve noot: verscheidene pottenbakkerscentra werden opgegraven en gepubliceerd. Ook voor de Merovingische grafvelden was de balans overwegend positief. Matthys besloot - en ik citeer: "Il ne s'agit pas de tracer, en conclusion, un tableau trop sombre de notre archéologie médiévale, la nouveauté de l'entreprise suffit sans doute à en expliquer les lacunes les plus importantes". Waar staan we nu, 12 jaar later, wanneer we normaal de kinderschoenen zouden moeten ontgroeid zijn.

Algemeen blijkt er duidelijk vooruitgang te zijn. De groei van het aantal interventies, publicaties, bijeenkomsten en geïnteresseerden bewijst dit en de toenemende officiële erkenning door inhoudelijke aanpassing van de universiteitsprogramma's, de nieuwe stadsdiensten,

e.d., liegen er niet om. Ook inhoudelijk kan men van vooruitgang spreken voor diverse subdisciplines zoals de castellologie, de ceramologie en bepaalde aspecten van de stedelijke bewoning en materiële cultuur. Maar toch blijven er heel wat problemen die we precies in het belang van de middeleeuwse archeologie niet mogen verhelen. Zo zijn er loutere kennisproblemen, waaronder de zogenaamde zwarte gaten in de ceramologie (zoals de gebrekkige kennis van de 10de-vroege 11de, 13de en 15de eeuwse ceramiek), de soms gebrekkige historische interpretatie der gegevens, de talrijke lacunes in het nederzettingsonderzoek (zowel ruraal als stedelijk) en het schrijnend gebrek aan geïntegreerd totaalonderzoek (inclusief milieustudies) zodat de historische interpretatie niet kan steunen op een breed gamma van informatie.

Gevaarlijker evenwel zijn bepaalde houdingen en tendenzen in het onderzoek en in de onderzoeksorganisatie. Zo is er een al te sterke nadruk op het louter descriptieve werk, terwijl een stevige theoretische en methodologisch-interpretatieve onderbouw bijna volledig ontbreekt. Theorie en methodiek vormen overigens niet de sterkste punten in onze wereld, zowel bij de opleiding als bij het eigenlijke werk. Het verzamelen van gegevens gebeurt soms weinig planmatig, zonder ontwikkeling van een degelijke onderzoeksstrategie. Minstens even erg is het reeds vermelde gebrek aan degelijk transdisciplinair onderzoek, wat voortvloeit uit zowel een gebrek aan middelen, mogelijkheden en specialisten, als uit een gebrek aan interesse. Wanneer men daar nog aan toevoegt dat teamwork een helaas al te weinig ontwikkelde notie is bij ons - een punt waarop zelfs de opleiding tekort schiet - dan worden sommige tekortkomingen van de Belgische middeleeuwse archeologie wel duidelijker.

We moeten - in het belang van ons werk zelf - niet verhelen dat deze tekortkomingen bestaan. Ze worden mede verklaard door de beperkte middelen die dan nog sterk versnipperd worden, met het logische resultaat dat grotere en geïntegreerde programma's bijna totaal ontbreken, dat teamwork te beperkt blijft - zo het al bestaat - en dat er nog heel wat te verbeteren is qua opleiding en - laten we eerlijk zijn - ook qua mentaliteit.

Deze negatieve bedenkeningen kunnen hard lijken en bij een vergelijking van de Belgische en de Nederlandse middeleeuwse archeologie hebben we dikwijls de indruk dat de eerstgenoemde qua organisatie, resultaten en vooruitgang niet bijzonder gunstig geplaatt is. Toch

willen we ook niet overdreven pessimistisch zijn want de vergelijking is misschien niet altijd even fair. Zo zijn de Belgische middelen duidelijk veel beperkter dan de Nederlandse en we durven zelfs stellen dat ze in België dikwijls onder de armoedegrens of onder de grens van het leefbare liggen. Bijkomende problemen zoals het gebrek aan een degelijke wetgeving verergeren de situatie nog. In dit licht bekeken blijkt dan eigenlijk toch dat de balans tussen de Belgische middelen en de Belgische verwezenlijkingen niet zo negatief is: we hebben een zeer redelijke vooruitgang geboekt met echt minimale mogelijkheden. Samengevat mag de geboekte vooruitgang benadrukt worden, zonder evenwel de beperkingen uit het oog te verliezen. Deze laatste hebben vaak financiële oorzaken, maar er zijn ook andere factoren, waaronder sommige inherent aan het huidige Belgische systeem. Er dient dus op beide fronten gevochten om de situatie te verbeteren en we hopen U hieromtrent positieve nieuwtjes te kunnen melden op de 20ste Contactdag of misschien vroeger.

J. DE MEULEMEESTER - F. VERHAEGHE
(Bevoegd Verklaard Navorsers N.F.W.O.)

Van civitas tot bisschopsstad: De urbane nederzettingen in Noord-Gallië in de Laatantieke tijd (250-525 n.C.).

Noord-Gallië is in tegenstelling met de gehelleniseerde gebieden van het *Imperium Romanum*, nooit intens geürbaniseerd. Althans indien onder dit fenomeen enkel de idee van "stad" als architecturale beslotenheid verstaan wordt. Naast de veelal beperkte urbane nederzetting omvatte de antieke stad ook het hele agrarische ommeland. Stad en platteland vormden een hechte culturele eenheid: de *civitas* was de kleinste administratieve cel van het Romeinse staatsapparaat, ze was als het ware dé maat voor de organisatie van de rurale ruimte.

Naast zovele andere ingrijpende en definitieve verschuivingen, is de Laatantieke tijd ook op dit gebied een overgangperiode. De betekenis, de diverse maatschappelijke functies en het nederzettingpatroon van de urbane sites ondergingen een ware metamorfose. Zoals E.M. Wightman het terecht stelt, is de versterking van de steden de meest karakteristieke weerspiegeling van het toenmalige tijdsklimaat. De externe druk op de rijksgrenzen stijgt voortdurend. Ook administratief dringen zich hervormingen op. De noodzakelijke defensieinspanningen gaan gepaard met ingrijpende sociale en demografische veranderingen. In plaats van het wijdvertakte landwegennet wordt de economische leef- en bereikbaarheid van het Noordgallische gebied nu stilaan bepaald door meer riviergebonden en regionaal verkeer. De stad is niet meer dé levensvorm bij uitstek, het land bezit terug een autonome waarde. Alleen de katholieke kerk weet zich te handhaven als de belangrijkste erfgenaam van het Romeinse cultuurgoed.

De noodzaak van een gefundeerde analyse van het beschikbare, maar zeer slecht of fragmentarisch gekende bronnenmateriaal dringt zich meer dan ooit op. Wat was het aandeel van de steden in dit onomkeerbare proces, van waaruit het Europa van vandaag tenslotte gegroeid is? Het is het verhaal van de crisis van de stedelijke identiteit, de passage van *civitas* tot bisschopsstad.

J. CAPENBERGHS

Merovingische vondsten uit Rumst (Antw.)

Van april tot november 1987, verrichtte de Archeologische Vereniging "OUD-MECHELEN V.Z.W." een noodopgraving op een terrein gelegen in de wijk *Molenveld*, langsheen de Nijverheidsstraat te Rumst.

Er werden bewoningssporen aangetroffen uit het neolithicum (bewerkte silexfragmenten), vroege ijzertijd (graansilo), late ijzertijd en Romeinse periode (1e-3e eeuw). Ook belangwekkend zijn enkele vondsten, die wijzen op de aanwezigheid van een Romeins legerkamp. Het aardewerk is erg luxueus en duidt op intense handelskontakten, want het komt uit het Rijngebied, Frankrijk en de Britse Eilanden. Eveneens werden een aantal potfragmenten in Mayen-waar (Eifelgebied) ontdekt. De opgraving wordt in 1988 verdergezet.

S. DE COCK

Merovingisch grafveld te Erps-Kwerps (Brab.)

Van 15 juni tot 15 november 1987 werd door de afdeling Archeologie van de K.U.-Leuven, in samenwerking met de gemeente Kortenberg, een onderzoek ingesteld naar de Romeinse villa en het Merovingisch grafveld te Erps-Kwerps. Het site, ontdekt door Dhr. W. De Keyzer, ligt langsheen de Lelieboomgaardenstraat op een zachte, naar het zuidoosten georiënteerde helling die de linkeroever van de Weesbeek beheerst.

Van het rijengrafveld, aangelegd in het puin van de villa, werden tijdens deze opgravingscampagne zestien graven blootgelegd. De dichtste concentratie van graven bevond zich rond het zuidwestelijke hoekvertrek van de villa. Het sterke eroderen van het terrein en de latere plunderingen en verstoringen zorgden voor de slechte bewaringstoestand van verscheidene bijzettingen : van sommige graven restten alleen nog maar de vage, ondiepe aflijning van de grafkuil en enkele beenderen. De graven waren noordoost-zuidwest gericht: zij lagen daardoor parallel aan de lengteas van de villa. De grafkuilen, uitgegraven in de leembodem, hadden een rechthoekige vorm. De rijkere graven vielen op door de verzorgde afwerking van de grafkuil: de zijwanden werden bezet met een opeenstapeling van puinmateriaal, afkomstig van de

villa. Sporen van de houten kisten werden nergens aangetroffen. In enkele gevallen was het mogelijk de kist volledig of gedeeltelijk te reconstrueren aan de hand van de teruggevonden nagels. De bewaaringstoestand van de skeletten is van graf tot graf zeer verschillend. Volgens de stand van het onderzoek kan het grafveld voorlopig in de 7de eeuw gedateerd worden. Negen graven of resten van graven werden vrijgelegd zonder of met weinig duidelijke grafgiften. Onder de overige bijzettingen was het, uitsluitend op basis van de grafgiften en de elementen van de kledij, mogelijk vier mannen- en twee vrouwen-graven te onderscheiden. Tot de best bewaarde bijzettingen behoren de graven 24 en 38. Graf 24, een vrouwengraf, werd in het zuidwestelijk hoekvertrek aangelegd. Onder het opgegraven materiaal bevonden zich twee biconische potten met radstempelversiering, een pot in Eifel-waar, een gesp en drie beslagplaten in brons, een bronzen riemtong, enkele kralen in glaspasta, twee loden kruisjes (antropomorfe figuren?), een ijzeren mes en een spinschijf. Graf 38, een mannengraf, bevond zich buiten het villagebouw en bevatte een scramasax en een gedamasquioneerde gesp met tegen- en beslagplaat. Oppervlaktevondsten doen vermoeden dat het grafveld zich op het betreffende en de omliggende percelen verder uitstrekt.

M. VERBEECK - M. DE CLERCK

Het middeleeuws aardewerk van het site Boudelo-abdij te Klein-Sinaai (O.-VI.)

In het kader van een B.T.K.-project van het Verbond voor Oudheidkundig Bodemonderzoek Oost-Vlaanderen werd van sept. 1986 tot aug. 1987 het onderzoek van het middeleeuwse schervenmateriaal, gerecupereerd op het site Boudelo-abdij te Klein-Sinaai (Stekene), verdergezet. Reeds in 1983-1984 werd de studie van deze ceramiek aangevat (zie *Archaeologia Mediaevalis*, 1985, pp. 8-10). De resultaten daarvan verschenen reeds in *V.O.B.O.V.-info* (nrs. 12, 14, 16 en 20). Bij het huidige onderzoek lag ook nu weer het accent op de kwantitatieve verwerking van het aardewerk, waarbij nagegaan werd hoe de verschillende ceramieksoorten zich onderling verhouden (bijv. lokale t.o.v.

importwaar). Een tweede aspect van de kwantitatieve analyse bestond erin de verschillende types aardewerk, aangeduid als schalen, kommen, kruiken, kannen, bekers, schotels e.d. tegenover elkaar af te wegen. Uiteraard was deze kwantitatieve vergelijking slechts relevant indien de schervenaantallen hoog genoeg waren.

Algemeen kan gelden dat de resultaten van dit statistisch onderzoek weinig nieuwe gegevens opleverden. Wel werden de conclusies van het vorige onderzoek in grote mate bevestigd. Opnieuw was het overwicht van het gewone gebruiks aardewerk (in hoofdzaak geglazuurd rood aardewerk) bijzonder uitgesproken. De importwaar (steengoed, hoogversierd aardewerk en aardewerk met tinglazuur) vormde ook nu weer een eerder beperkte groep. Bovendien kon vastgesteld worden dat de teilen in geglazuurd rood aardewerk, gekenmerkt door een brede giet-sneb, uitgeduwd in de bandvormige rand, in soms zeer grote concentraties in de ondergrond van het site Boudelo werden weergevonden. Dergelijke situatie deed zich reeds voor bij het onderzoek van een keldervulling ten oosten van de abdijkerk (onderzoek 1983-1984). Ook de in grijze ceramiek gemaakte halfbolvormige bekertjes met vlakke, ingesnoerde voet, schijnen in vergelijking met andere sites (Antwerpen, 's-Hertogenbosch e.d.) in vrij grote concentraties voor te komen. Opvallend blijft dat het middeleeuws materiaal op het site Boudelo-abdij niet ouder dan in de 14de eeuw kan gedateerd worden, enkele stukken buiten gesloten kontekst niet in aanmerking genomen.

Tenslotte werd in het kader van hetzelfde B.T.K.-project een aanvang genomen met de studie van de bijzonder talrijke glasscherven, afkomstig van de abdijkerk en de andere hoofdgebouwen. De nadruk ligt hier niet zozeer op de archeologische vondstomstandigheden, dan wel op de kunsthistorische stijleigheden van het gebrandschilderd glas bij de Cisterciënzerorde. Van deze studie verscheen reeds een artikel in *V.O.B.O.V.-info* (nr. 22-23).

M. DE SMET

Bakken en misbakken: middeleeuwse pottenbakkersafval aan de Korte Ridderstraat te Antwerpen (Antw.)

Bij graafwerken voor nieuwbouw kon een archeologisch onderzoek worden verricht dat verrassende, maar niet totaal onverwachte, resultaten leverde.

Enkele jaren terug reeds kwam bij toeval in het nabij gelegen steegje een grote kuil te voorschijn. In deze kuil werd veel houtskool en een massa aardewerkscherven ontdekt. Deze scherven vertoonden kenmerken die verwezen naar pottenbakkersafval: te hard gebakken voorwerpen, glazuur op breukvlakken. De opmerkelijkste vondst was toen een aantal grote scherven waarmee een bijna volledig exemplaar van een kaarsenmakersbak kon worden samengesteld (*Arch. Med.* 5, 1982, 14). Toen bleek ook waarom het voorwerp werd gebroken en weggegooid: een zijkant vertoonde een lange barst die het voorwerp totaal onbruikbaar maakte.

Voor Antwerpen was deze kaarsenmakersbak een unieke vondst. Deze smalle bakken werden gevuld met vloeibare was. Door herhaalde indompeling van wicken stelde de was rond deze wicken. Deze indompeling werd herhaald tot de vereiste kaarsdikte werd bekomen. Deze bakken zijn zeldzame voorwerpen die bijna uitsluitend in steden, kastelen en abdijen worden aangetroffen.

Het vermoeden dat op deze plaats pottenbakkers werkzaam waren, werd dus door deze vondst bevestigd. De naam "Potterijengang" voor het steegje wees reeds in deze richting.

Uit een nadien uitgevoerd archiefonderzoek bleek bovendien dat in een parallel lopend steegje, nu reeds verdwenen, twee wasmakers woonden. De makers van de kaarsenbakken en de makers van de kaarsen waren dus burenen. Hetzelfde archiefonderzoek toonde ook aan dat op de plaats waar nu gegraven wordt meerdere pottenbakkers werkzaam waren (*Arch. Med.* 9, 1986, 62).

Tijdens de jongste opgravingen van oktober-november 1987 werden een aantal kuilen aangetroffen van onder andere 2 m. op 3 m. groot en met een diepte van 1,5 m. tot 2 m.. In deze kuilen werd een enorme massa aan aardewerkscherven ontdekt. Ook deze vondsten vertonen sporen van misbaksels: opengesprongen glazuur, zwart uitgeslagen oppervlakken, glazuur op de breukvlakken, deuken, vervormingen, fijne barstjes.

Merkwaardig is bovendien dat slechts twee soorten aardewerk voorkomen, namelijk grijs en roodbakkend aardewerk. Ook bevatten deze kuilen uiterst weinig "huishoudelijke" afval: slechts enkele schaarse dierebeenderen en mosselschelpen staken tussen de scherven. Samen met enkele metalen voorwerpen, schaarse steengoedscherven en ander vaatwerk, waarop geen sporen van een mislukt bakproces te herkennen zijn, werd dus in deze kuilen niet alleen pottenbakkersafval gegooid. Al deze gegevens verwijzen naar kuilen waarin, om een nog niet met zekerheid achterhaalde reden, de inhoud van een pottenbakkersoven werd gedumpt.

Belangrijk zijn bovendien de enkele munten in de kuilen ontdekt. Zij zullen na identificatie een hoofdrol spelen bij de datering van het erbij gevonden aardewerk.

Onder het grijs aardewerk konden tot nu toe scherven herkend worden van kruiken, braadpannen, kommen en teilen. Bij het rood aardewerk steken fragmenten van kruiken (soms versierd met witte strepen), bekers, vuurklokken, kommen, schalen en borden waarvan enkele met slibversiering, kookpotten, deksels, olielampjes, vetvangers en kaarsenmakersbakken. Deze laatste zijn van hetzelfde type als het exemplaar enkele jaren terug gevonden.

De meest opmerkelijke vondst is nu evenwel een bijna intact komfoor. Dit is een verplaatsbaar kachelkje waar binnenin vuur brandde. De bovenzijde is volledig vlak en uiterst geschikt om bijvoorbeeld braadpannen op te plaatsen of schotels warm te houden. Komforen van dit type zijn voor het ogenblik totaal onbekend.

Merkwaardig is bovendien een aantal scherven wit aardewerk. Een archieftekst uit de 15de eeuw meldt de invoer van witbakkende klei om er te Antwerpen vaatwerk van te maken.

Op basis van de tot nu toe herkende aardewerkscherven zijn al deze vondsten vermoedelijk te dateren in de 14de maar waarschijnlijk vóórnamelijk in de 15de eeuw.

Voor Antwerpen is dit een unieke vondst, daar tot op heden nog nooit zo'n hoeveelheid aan resten van pottenbakkersbedrijvigheid werd ontdekt (opgraving in samenwerking met de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek).

Glasvondst uit Mechelen (Antw.)

De opgraving van een afvalput in de Lange Nieuwstraat in Mechelen leverde een vrij belangrijke glasvondst op. Deze verzameling werd bestudeerd in het kader van een licentiaatsverhandeling aan de Gentse Rijksuniversiteit, o.l.v. Prof. Dr. J. Nenquin en Prof. Dr. F. Verhaeghe. In deze studie werd vooral klemtoon gelegd op de vormtypologische en de technologische indeling van de glasverzameling. Het ging er tevens om een aantal verbanden te vinden tussen de types onderling enerzijds en anderzijds tussen de types en de technologische karakteristieken. Men kan in de Mechelse glasverzameling veertien types onderscheiden in de groep van drinkgerei en zes in de groep van schenkgerei.

In het kader van de technologische indeling werden er ook een aantal chemische analyses uitgevoerd. Het is echter nog te vroeg om hieruit conclusies te trekken en het stadium van de gewone vaststelling te overschrijden. Het belang hiervan is echter niet te onderschatten. Zij zouden in de toekomst eventueel meer informatie kunnen geven over de samenstelling van een bepaalde vorm of van een bepaalde periode, om zo meer klaarheid te brengen in het probleem van de herkomst van glazen voorwerpen.

De sociale herkomst bepalen van het Mechelse vondstenmateriaal werd niet doorgrond, gewoon omdat de vondstomstandigheden en het huidige gegevensbestand een dergelijke poging niet toelaten of al te hypothetisch laten.

De bestudeerde verzameling kan gedateerd worden in de periode van de late 15de eeuw en tot omstreeks 1600, met een duidelijke klemtoon op het laatste kwart van de 16de eeuw.

C. DE BLESER

Une officine de potiers d'époque Carolingienne à Autelbas (Lux.)

Autelbas est un petit village situé à 5 km. au sud d'Arlon. Au centre de l'agglomération, un imposant château en ruine, rappelle un passé prestigieux.

Jusqu'il y a peu, on ignorait l'existence des vestiges d'une importante officine de potiers établie à cet endroit, sur plus de 10 hectares.

La bibliographie ne fait jamais mention de découvertes attribuées à l'époque carolingienne à Autelbas.

C'est en 1973 que, Monsieur Jungen, instituteur du village et passionné d'histoire locale, découvre dans un terrassement effectué en bordure de la rivière une série de tessons de poteries mélangés à du charbon de bois. Ces objets vont être attribués à l'époque romaine et retombent très vite dans l'oubli.

Quelques années plus tard, nous avons l'occasion de voir ce matériel dont les caractéristiques particulières retiennent notre attention. Cette céramique, bien cuite, semblait correspondre aux types romains. Cependant, certains indices se démarquaient :

- La terre avait subi une forte cuisson (certains tessons étaient déformés).

- Les fonds étaient pleins, ou arrondis.

- Des marques de taille ou lissage au couteau avaient été systématiquement pratiquées sur la partie inférieure de la paroi de chaque vase.

Cette dernière caractéristique, inconnue dans la céramique romaine, constituait un élément typologique important. Nous nous trouvons face à une production originale. De plus, d'abondants ratés de cuisson laissaient supposer l'existence d'une officine et une série de comparaisons devait confirmer l'attribution de cette production au haut Moyen-Age.

En avril 1983, un terrassement fait apparaître les vestiges d'un premier four de potier.

En juillet 1986, nous entreprenons le sauvetage d'un second four situé dans la même parcelle que le premier. Les structures enterrées sont intactes et sur la sole gît la base de la dernière cuisson; plus de 40 vases déformés par une surchauffe.

Parmi la production d'Autelbas, nous avons reconnu deux grands types:

Type 1- Le vase globuleux à fond rond, pourvu ou non de deux anses trapues et larges disposées sur le rebord et d'une busette.

Type 2- Le bol à lèvres plus ou moins marquée et avec un pied plein et taillé; ce type est majoritaire.

Archeozoölogie van de Warandemotte te Veurne (W.-VI.)

In april 1978 werd o.l.v. J. De Meulemeester door de N.D.O. gestart met de opgravingen in het stadspark te Veurne. Tijdens de vier campagnes werden onder meer grote hoeveelheden beendermateriaal verzameld. Dit werd voor studie aan het Laboratorium voor Paleontologie van de RUG overgedragen.

Het in de Warandemotte opgegraven beendermateriaal vertegenwoordigt een periode van ongeveer 700 jaar. Het werd op basis van de archeologische stratigrafie als volgt gegroepeerd :

1. 10de-11de eeuws materiaal : vlaknederzettingfase
2. 11de-12de eeuws materiaal : fase v.d. castrale ringwal
3. 12de-13de eeuws materiaal : fase van de eerste motte
4. 13de eeuws materiaal : uitbreiding van de motte
5. 14de-15de eeuws materiaal : verdere evolutie naar de uiteindelijke vorm van de motte
6. 15de-16de eeuws materiaal : afkomstig uit een waterput
7. Post-Middeleeuws materiaal

In het totaal werden er in de Warandemotte een 20.000-tal determineerbare skeletfragmenten aangetroffen. Ongeveer 90 % van dit materiaal bestaat uit resten van de huisdierfauna. De voornaamste zijn: het kleinvee (schapen en geiten), het varken, het rund, de kip en de gans. Dit waren de belangrijkste konsumptiedieren in dit site. De overige 10 % bestaat uit wildfauna: voornamelijk visresten, resten van vogels en klein wild, afkomstig van visserij en jacht.

De inventaris van de faunaresten en de voorlopige resultaten van deze studie werden gebundeld in twee licentiaatsverhandelingen (V. Maenhaut van Lemberge, 1985 en H. van Doorselaer, 1985). De resultaten worden nu verder uitgewerkt en voor publikatie klaargemaakt.

V. MAENHAUT VAN LEMBERGE

Archeozoölogisch onderzoek in het kasteel van Laarne (O.-VI.)

Een 14de eeuwse afvallaag uit de kelder van het poortgebouw van het kasteel van Laarne werd archeologisch onderzocht o.l.v. E. Balthau.

Aanvullend op de handverzamelde vondsten werd tevens ongeveer de helft van het volume van de archeologische laag gezeefd. Het aldus verzamelde beendermateriaal werd ter studie aan het Laboratorium voor Paleontologie (R.U.G.) overgemaakt.

Zonder op de uiteindelijke interpretatie te willen vooroplopen kunnen we stellen dat het materiaal een goed beeld geeft van de levensomstandigheden in dat deel van het kasteel in de middeleeuwen. Behalve keukenafval vinden we immers de resten van volledig begraven huisdieren naast ongenode gasten zoals knaagdieren, spitsmuizen en vleermuizen. Aan de hand van de verzamelde land- en zoetwaterslakken en de zaden en vruchten zal het mogelijk zijn een rekonstruktie samen te stellen van de natuurlijke omgeving van het vroegere kasteel. Belangrijk hierbij is dat de natuur rond de site goed gekend is uit recente waarnemingen.

Volgend jaar zullen de opgravingen verder gaan met het doel oudere structuren aan te snijden. We hopen dit verder vanuit archeozoologische hoek te kunnen volgen.

A. ERVYNCK - D. VAN DAMME

Intensieve archeozoologische staalname op de motte te Londerzeel (Brab.)

In de loop van 1987 werden op de motte van Londerzeel o.l.v. J. De Meulemeester en M. Dewilde door de N.D.O. opgravingen verricht. Reeds menigmaal is gewezen op het belang van het nemen van zeefstalen voor bio-archeologisch onderzoek bij opgravingen. Aldus werd te Londerzeel een aantal bodemmonsters verzameld uit de 14de eeuwse keukenafvallaag op de motteflank. Na het spoelen op zeven met maaswijdte 0.5 mm. kon op deze wijze een gedetailleerd beeld verkregen worden van de voedselgewoonten van de burchtbewoners, aanvullend op het handverzameld materiaal. In een eerste interpretatie past dit materiaal goed in vroeger voorgestelde schema's van de voedselpatronen in middeleeuwse kasteelsites. Tevens levert het verzamelde materiaal van met name de mikrofauna nuttige informatie over het natuurlijk milieu in de 14de eeuw rond de motte.

In de loop van de opgraving werd een latrinekoker gelokaliseerd, uitgespaard in het muurwerk van de woontoren. Alhoewel de vulling van deze koker vrijwel geen archeologica bevatte werd toch besloten de vulling volledig te bemonsteren. Na het zeven van deze kontekst en een eerste analyse, kunnen we het volgende vooropstellen :

- Het onderste pakket vertegenwoordigt afval van de laatste bewoningsfase (16de eeuw ?). De dierresten zullen ons toelaten de levensomstandigheden binnen de woontoren beter te interpreteren.
- Bovenliggende pakketten bevatten beenderresten daterend uit de periode na het verlaten van het kasteel. In de ruïne fungeerde de stortkoker dan immers als bodemval voor de aanwezige mikrofauna.
- De kenmerken van de fauna van de derde en laatste vullingsfase doen echter vermoeden dat na verloop van tijd weer menselijke activiteit (bewoning) op het site verscheen. Van deze fase zijn op de motte vrijwel alle archeologische sporen verdwenen. Zo biedt de archeozoologische analyse een bijdrage tot de bewoningsgeschiedenis.
- Dergelijk onderzoek levert tevens interessante informatie bij de studie van de verspreidingsgeschiedenis van bepaalde diersoorten (vb.: de zwarte rat).

A. ERVYNCK - P. VAN DER PLAETSEN

Le bétail du "Tchesté de la Rotche" à Sugny (Nr)

Un grand nombre d'ossements fut trouvé pendant les fouilles de 1982 à 1987 dans le site médiéval du "Tchesté de la Rotche" à Sugny, fouillé sous la direction de Mr. A. Matthys. Ces trouvailles ont été étudiées par le premier auteur pendant un stage d'archéozoologie au Laboratoire de Paléontologie de Gand. Le deuxième auteur sera responsable de l'analyse des échantillons des fouilles prochaines.

L'assemblage recueilli jusqu'à présent est daté entre vers 975 et le début du 12e siècle. Il est constitué surtout de restes d'animaux domestiques. La moitié de ces restes proviennent de porc; le boeuf et le petit bétail sont moins bien représentés. Le gros bétail, de taille réduite, pourrait bien être le plus petit jusqu'à présent, provenant de fouilles sur notre territoire.

Les différences entre les différents groupes sociaux, habitant le site, paraissent se refléter dans la topographie du château. Les différences dans la composition quantitative des restes de consommation trouvées dans plusieurs endroits du site dépendent peut-être aussi de différences sociales.

Durant les prochaines fouilles des échantillons seront récoltés en tamisant une partie du contenu du fossé pour estimer plus précisément les fréquences des restes d'oiseaux, de poissons et de micromammifères dans la faune. Les fouilles prévues dans la basse-cour rendront possible la comparaison des restes d'animaux entre la zone de consommation (le donjon) et la zone de production (basse-cour).

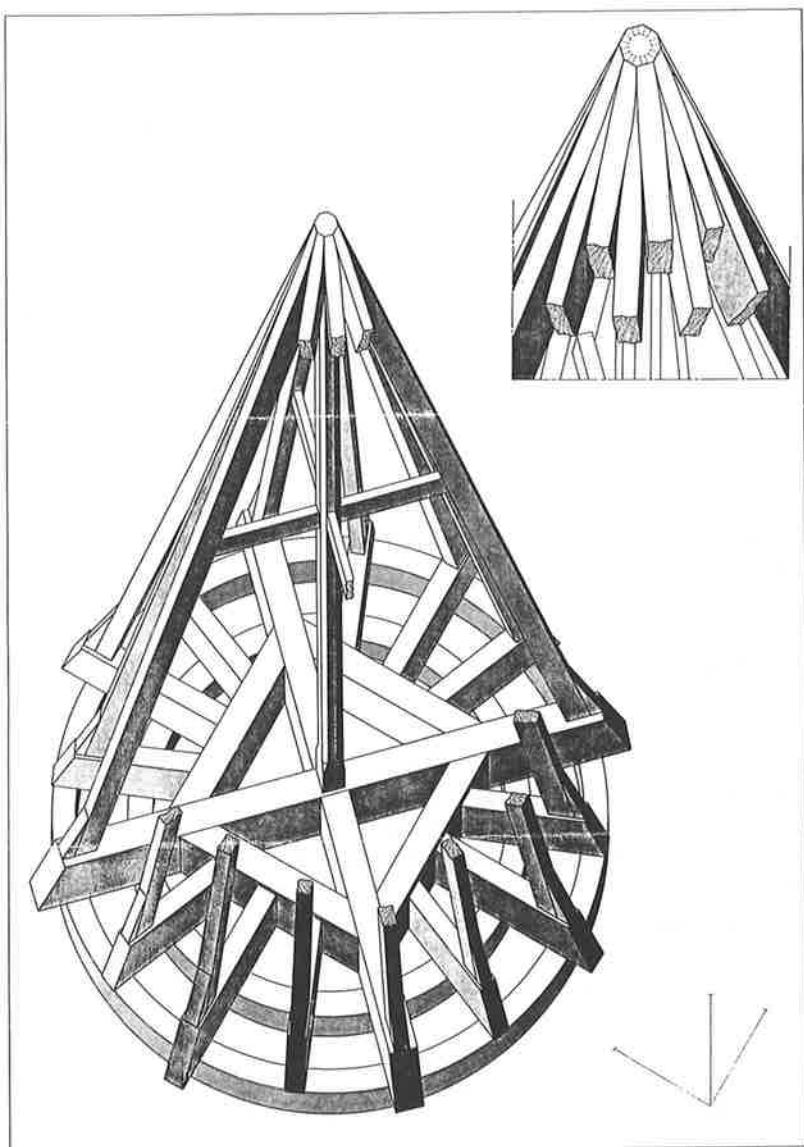
J. WOOLLETT - A. ERVYNCK

Dendrochronologie et évolution de la charpenterie dans le Bassin Mosan

Plusieurs auteurs ont déjà abordé le problème de l'évolution typologique des charpentes en France ou en Belgique du XIe au XVIIIe siècle. Ce genre d'étude se heurtait inévitablement à l'insuffisance d'exemples bien datés, surtout pour le Moyen âge. Notre but est de poursuivre et d'affiner ces travaux dans le Bassin mosan grâce à la précision de la datation dendrochronologique. Actuellement, une trentaine de charpentes de toits en bâtière ont été datées et relevées.

Sous la simplicité extérieure d'un toit en bâtière, deux versants opposés, de pente plus ou moins raide, se cache pourtant une variété de types de charpentes. La dendrochronologie permet de poser chacun de ceux-ci sur la ligne du temps. C'est le point de départ des comparaisons typologiques qui permettent de dégager certains phénomènes évolutifs.

De la trentaine de cas déjà envisagés, il ressort quelques conclusions provisoires. L'élaboration d'une typologie des charpentes est intéressante pour suivre une évolution technologique: abandon progressif de la charpente à chevrons-portant-ferme au profit de la charpente à pannes à partir du XIIIe-XIVe siècle, perfectionnement du contreventement dans certaines charpentes des XVe et XVIe siècles, meilleure

Charpente de la tourelle d'escalier de l'église Sainte-Croix à Liège. Datation dendrochronologique: vers 1332 (dessin Jean Kefer).

intégration de la charpente au corps de bâtiments du XVIe siècle, allègement des structures aux XVIIe et XVIIIe siècles en sont quelques exemples.

Toutefois, l'identification de ces tendances et caractères typologiques pourront difficilement servir de critères de datation sûrs et précis. Les perfectionnements ou les changements de conception des structures de charpentes sont des phénomènes lents et irréguliers. La dendrochronologie restera dans beaucoup de cas la méthode la plus sûre et la plus directe de datation.

P. HOFFSUMMER

De Hoge Andjoen-motte te Werken (W.-VI.)

In de tweede campagne op de motte van Werken werd het reeds opgegraven zuidoostelijk kwadrant van de motteheuvel verder uitgebreid in noordelijke en westelijke richting. Dit met de bedoeling een eventueel gebouwenbestand aan te snijden, evenals de beschikbare opgravingszone te verruimen met het oog op de Vroegmiddeleeuwse sporen onder de motte.

Tijdens deze campagne werden inderdaad constructiesporen aangesneden, gelegen binnen het defensiesysteem aan de plateauwand en behorend tot verscheidene mottefazen.

Boven een gedeelte van de Vroegmiddeleeuwse nederzetting werd de eigenlijke motte herhaaldelijk opgehoogd volgens het principe waarbij eerst een ringwal werd opgeworpen en vervolgens het binnenterrein werd aangeaard. Op deze wijze werd reeds een motteplateau bekomen op ruim 1 meter boven de Vroegmiddeleeuwse laag.

Een loopvlak hoort bij deze fase, waaraan vermoedelijk ook constructieresten kunnen worden gekoppeld. Het betreft een drietal eiken palen, die de grond werden ingeheid vermits er geen paalkuilen werden aangetroffen. Limieten van deze mogelijke constructie werden niet bereikt omdat zij zich nog buiten de opgravingszone bevinden.

Vervolgens werd de motte 1,5 meter opgehoogd tot een niveau van 2,5 meter (boven de VM-laag). Aan deze fase, vroeger als "kernmotte" bestempeld, wordt een dubbel loopvlak verbonden. Ook het randver-

dedigingsysteem vertoont een dubbel patroon: een standgreppel waarbinnen een reeks paalkuilen werden aangetroffen. Deze laatste bevinden zich op de eigenlijke plateauwand, ca. 1 meter boven de greppelbodem.

De standgreppel ontsluit het plateau aan de oostelijke rand, waar zij namelijk over een afstand van 14 meter wordt onderbroken. Daartegenover kent de palenrij er een continu verloop. Binnen dit "dubbel" verdedigingsysteem werden weerom constructieresten aangetroffen, die evenwel ingesloten worden door beide profielen van het opgegraven kwadrant. Verder terreinwerk is er dus noodzakelijk.

Vervolgens werd het site 2 meter aangeaard tot een hoogte van 4,5 m. (boven de VM-laag). Van deze fase kon ondermeer de randverdediging bestaande uit een rij paalkuilen verder westwaarts worden gevolgd.

Tenslotte werd de motte opgehoogd tot op een niveau van 5,5 meter (boven de VM-laag). Geen enkel spoor kan er tot nu toe met zekerheid aan worden toegeschreven.

Dendrochronologisch onderzoek zal mogelijk enige uitkomst bieden voor de datering van meerdere constructiefazen.

J. DE MEULEMEESTER - C. VANTHOURNOUT

De Godelievemotte te Gistel (W.-VI.)

De abdij Ten Putte, een klooster van Benedictinessen, ligt zowat 3,5 km ten westen van de stadskern van Gistel, bij de vroegere gemeentegrens met Zevékote. De abdij, gesticht op het einde van de 11de of het begin van de 12de eeuw, werd ingeplant in een voormalig kasteelsite, dat hierbij gedemilitariseerd werd. De abdijgebouwen werden op het voorhof opgetrokken, de motte werd na verloop van tijd genivelleerd tot een hoogte van 3 m. en bekroond met een kapel.

Deze motte vormde reeds tweemaal het onderwerp van archeologisch onderzoek. Na een summiere verkenning in 1909 o.l.v. Baron A. de Loë werden in de heuvel in 1958 door de N.D.O., in samenwerking met de stad Gistel, een viertal sleuven gegraven. Dit gebeurde ter gelegenheid van de verbouwing en de daarmee gepaard gaande archeologische

Gistel: de kleimuur (kleiplaggen, gevoegd met zand) aan de voet van de mottehelling (foto N.D.O.).

studie van de abdijkerk. In maart 1987 werden door de N.D.O. in samenwerking met de v.z.w. Wetenschappelijk en Cultureel Centrum van de Duinenabdij en de Westhoek (Koksijde) enkele nieuwe profiel-sleuven gegraven, ten einde tot een omvattende publicatie van de verschillende vondstgegevens te kunnen overgaan.

De motte is opgeworpen op een homogeen pakket mariene klei, dat meer dan waarschijnlijk tijdens de Duinkerke III transgressie werd afgezet. Interessant is wel dat bij het onderzoek van de abdijkerk geen kleipakket werd aangetroffen. Hetgeen inhoudt dat het site letterlijk op de grens van de zandstreek en de polders werd ingeplant, waarbij de motte, die moest voorzien zijn van een constant natte gracht, in de drassige polders werd opgeworpen.

Uit de profielen van de sleuven konden enkele bijzonderheden over de opwerpingstechniek worden afgeleid. Een lichtjes geprononceerd walvormig lichaam op de rand van de heuvel wijst erop dat men uitgegaan is van een ringwal, die opgevuld en aangeaard werd. Om de opgeworpen grond te stabiliseren werden vanuit de gracht kleiplaggen tegen de helling van de heuvel gestapeld.

De huidige motte (die 3 m. hoog is en aan de basis een diameter van 40 à 45 m. heeft) draagt door nivellering geen sporen meer van een toren of palissade. De oorspronkelijke motte was waarschijnlijk 4 m. hoog. De basisdiameter bedroeg ongeveer 25 m.. De gracht was 15 m. breed en minstens 2,5 m. diep.

Op historische gronden kan de occupatie van de motte in de tweede helft van de 11de eeuw geplaatst worden. Dit gegeven is uiteraard ook zeer belangrijk voor de gevonden ceramiek (grijs, roodbeschilderd, schelpenceramiek) en de algemene studie van het verschijnsel motte in Vlaanderen.

J. DE MEULEMEESTER - M. DEWILDE - L. DEVLIEGHER

Onderzoek van het kasteelsite te Gistel (W.-VI.)

Deze zomer werd het archeologisch onderzoek naar de restanten van de voormalige middeleeuwse versterking van Gistel verder gezet. De site is gelegen in de historische kern van Gistel, een 100-tal meter ten

zuiden van de kerk. Op het terrein werden deze zomer 3 werkputten uitgezet. Twee sleuven waren gelegen langsheen de pastorijhaag waar het verder verloop van de 14de eeuwse burgwal in kaart werd gebracht. De resultaten zijn merkwaardig :

- De inplanting van het bruggehoofd tegenaan de burgwal is niet symmetrisch opgevat. Hierbij zijn wel 3 verschillende bouwfazen merkbaar waarvan de oudste dateert uit de eerste helft van de 14de eeuw.
- In NO-richting werd het einde van de burgwal gelokaliseerd en werden enkele 15de-16de eeuwse muurrestanten teruggevonden die mogelijk afkomstig zijn van het nabijgelegen poortgebouw. Hieruit kunnen we besluiten dat het poortgebouw, dat zich op het einde van de Kasteelstraat situeerde, een vrijstaand gebouw was en konstruktief niet in verbinding stond met de burgwal. Uit de gevonden muurresten blijkt dat het poortgebouw van jongere datum is dan het 14de eeuwse kasteel.
- Ten noorden van het kasteel ontbreekt de burgwal; zelfs een houten beschoeiing als oeverversteving werd niet teruggevonden.
- Ter hoogte van het poortgebouw werd in het opvullingspakket van de slotgracht sporadisch Romeins schervenmateriaal teruggevonden. Vermeldenswaardig is een Romeinse beker in gevernist aardewerk. In een derde werkkuil werd vooral de NW-sektor van het kasteel nader onderzocht.

Reeds van bij het begin waren opnieuw twee bouwfazen duidelijk merkbaar. De oudste bouwfaze dateert van bij het begin van de 14de eeuw. Het is een 1,35 m. dikke weermuur, opgebouwd met moefen, die een circulair verloop vertoont. De jongere bouwfaze dateert van rond het midden van de 16de eeuw en werd gedeeltelijk tegenaan en op de bestaande oudere funderingen geplaatst.

In de noordelijke kasteelmuur werd een tweede latrinekoker teruggevonden. Het betreft een grote ruimte die werd uitgespaard tussen de bestaande oude weermuur en de nieuwe 16de eeuwse kasteelmuur. Deze ruimte fungeerde als beerput en in de kasteelmuur werd een opening teruggevonden die de afvoer verzekerde in de slotgracht. De fragmenten gebruiksaardewerk die in deze beerput werden teruggevonden, dateren hoofdzakelijk uit het midden van de 16de eeuw.

Naar het einde toe concentreerde alle graafwerk zich aan de binnenzijde van het kasteel waar heel wat bewoningssporen uit de 10de tot 12de eeuw zijn bewaard gebleven. Zo kon ondermeer een greppel uit

deze periode worden gelokaliseerd waarbij een groot aantal (10 %) fragmenten roodbeschilderd aardewerk werd teruggevonden.

In oktober '87 werden tijdens verbouwwerken op een perceel, gelegen aan de hoek van de markt en de St. Jansgasthuisstraat, muurrestanten teruggevonden van het voormalig kasteel. Vermoedelijk gaat het om de resten van de burgwal. Reeds eerder (1982) werden op dit terrein opgravingen verricht waarbij de slotgracht werd gelokaliseerd.

C. VANYSACKER

Een 16de-eeuws kasteeltje te Bellegem (W.-VI.)

Tijdens de maand augustus 1987 onderzocht de Archeologische Stichting voor Zuid-West-Vlaanderen te Kortrijk de resten van een 16de-eeuws "huys van playsance".

Het Goed te Mortaigne had een tweeledige indeling. Op een cirkelvormig opperhof stond een gebouw met residentieel karakter; op het neerhof was een grote herenhoeve als centrum van een aanzienlijk agrarisch domein ontstaan. De archiefbronnen lichten ons in over eigenaars, pachters en uitbouw vanaf 1337 (Ph. Despriet, *Twintig Zuid-West-Vlaamse hoeven*, Kortrijk 1986, Deel III, 32-41).

Een doorsnede van het opperhof bevestigde het bestaan van een "kasteel". Het ging om een konstruktie met rechthoekige plattegrond van 11 x 6,6 m., opgebouwd van baksteen. Het omvatte een halfondergrondse kelder, een bovengronds gelijkvloers en een verdiep; het ging om typisch Vlaamse baksteenbouwkunst met een zadeldak tussen twee windgevels, profiellijsten van witsteen tussen gelijkvloers en verdieping, witstenen blokken voor de hoekvlechtingen, de kruismonelen, de deuren en vensteromlijstingen, de profiellijsten aan de overgang van muurwerk naar schaliëndak. De teruggevonden nokstenen laten een rekonstruktie van de dakhelling en -hoogte toe.

Gebouwd omstreeks 1500 als verblijf van de Heer van Mortaigne, ging het gebouw aan het eind van de 16de eeuw in de vlammen op. Door de grote hitte stortte het dak in en werd het puin met druipglazuur bedekt. Daarna begon een systematische afbraak tot en met de fundamenten; bruikbare materialen voerde men weg, onbruikbare als uit-

eengespatte leien, verbrande witstenen, verpulverde baksteenfragmenten, gebroken tegels, enz. liet men ter plaatse achter. Zo ontstond een grote uitgraving in de bodem, bestaand uit de uitbraaksporen en afval, die in het negatief de vorm van het verdwenen gebouw weerspiegelt. Aardewerk in het loopvlak van de kelder en in de uitbraaksleuven situeren het "kasteeltje" tussen het begin en het eind van de 16de eeuw. Dat de bewoners van adellijke afkomst waren, kwam duidelijk in de uiterlijke opbouw met verdiep, kostbaar materiaalgebruik, enz. tot uiting. Tijdens de crisis van het eind van de 16de eeuw (akties van Geuzen, bosgeuzen, vrijbuiters, militaire tegenakties) werd Mortaigne samen met andere gelijkaardige sites in en om Bellegem (bv. het Goed Ter Linden in Bellegem) het slachtoffer van het geweld. Men sloopte de ruïne en wendde de nog bruikbare zaken elders aan.

PH. DESPRIET

Archeologisch onderzoek van het kasteel van Laarne (O.- VI.)

In het kader van de geplande restauratiewerken werd in 1987 het archeologisch en architecturaal onderzoek in en rond het vroegere poortgebouw van het kasteel van Laarne verdergezet.

Vooreerst werd de opgraving van de noordelijke kelderruimte van het gebouw voltooid. Dit jaar werd opnieuw de gracht aangesneden die dateert van voor de oprichting van het poortgebouw; tevens kon de palenrij aan de rand ervan verder worden gevolgd. In de zuidwestelijke hoek van de kelderruimte werd een zinkputje teruggevonden. Voor de constructie ervan werd gebruik gemaakt van de vroegere palenrij waar-tussen een vijftal houten planken vertikaal in de grond werden geplaatst. Dit zinkputje sloot aan bij de oudste bewoningslaag die in het poortgebouw werd teruggevonden. De vondsten uit deze laag kunnen waarschijnlijk eind 13de-eerste helft van de 14de eeuw worden gedateerd. Mogelijks nog op het einde van de 14de eeuw werd de kelder door een baksteenmuur in twee gedeeld. Enkel in de noordelijke helft werd een nieuw vloerniveau aangebracht, terwijl het zuidelijke gedeelte waarschijnlijk voor gebruik werd afgesloten. Beide ruimten werden tenslotte waarschijnlijk in de tweede helft van de 16de eeuw volledig opgevuld naar aanleiding van verbouwingswerken.

Op de binnenkoer werd vastgesteld dat de ophoging die dateert van vóór de oprichting van het poortgebouw ten minste twee fasen telt. De tot nu toe oudste fase bestaat uit een ringwal die aansluit bij de vroeger teruggevonden gracht. Enige paalkuilen aan de binnenzijde van de ringwal laten nog geen interpretatie toe. De vondsten uit de overeenstemmende bewoningslaag, waaronder Andenne-aardewerk, kunnen gedateerd worden in de 12de-13de eeuw. In een volgende fase werd de zone, omgeven door de ringwal, opgehoogd. Met deze ophoging, die ten minste 1,7 m. bedroeg, correspondeert waarschijnlijk een lineair uitbraakspoor, dat praktisch uitsluitend uit mortel- en dakpanfragmenten bestond. Deze ophoging werd tenslotte doorsneden door de funderingsleuf van het poortgebouw.

Een onderzoek werd ook ingesteld naar de verhouding tussen het vroegere poortgebouw en de noordwestelijke weermuur. In de constructie van deze laatste konden twee fasen worden herkend. Het oudste gedeelte ervan werd opgetrokken na de bouw van de substructuur van het vroegere poortgebouw. Door natuurlijke verzakkingen was de herbouw van de weermuur noodzakelijk. De nieuwe weermuur werd op de gedeeltelijk afgebroken funderingen van zijn voorganger heropgericht.

In het kader van de geplande opgravingscampagne van 1988 werd het architecturaal onderzoek uitgebreid tot de donjon van het kasteel en de hierbij aansluitende gebouwen.

E. BALTHAU - L. HANSELAER -
F. VERHAEGHE (Bevoegd Verklaard Navorsers N.F.W.O.)

“De Burcht” - de motte van Londerzeel (Brab.)

In het kader van het herwaarderingsproject van het domein “De burcht” werd door de v.z.w. *Vereniging der parochiale werken der dekenij Londerzeel* niet alleen het initiatief genomen tot de restauratie van een 14de eeuwse waltoren, maar ook tot het archeologisch onderzoek van de motte. De opgravingen stonden onder de leiding van de N.D.O. en werden gesteund door de Vlaamse Gemeenschap en de Koning Boudewijnstichting.

Londerzeel: de grote woontoren met achteraan de storkoker (foto N.D.O.).

Het domein "De burcht", dat de motte, de gedempte mottegracht en een gedeelte van het voorhof omvat, ligt in het centrum van Londerzeel, net ten noordwesten van de Sint-Kristoffelkerk.

De motte werd opgeworpen in de vallei van de Molenbeek, die deels werd benut als afbakening van het voorhof, dat sikkelvormig aansloot op de zuidzijde van de motte. De heuvel is in z'n huidige vorm ongeveer 5 m. hoog en heeft aan de voet een diameter van ongeveer 65 m.. De gracht had een breedte van zo'n 30 m..

Wat de ontstaangeschiedenis van de motte betreft tasten we volledig in het duister. Immers, de nivellering en verlaging van de motte bij de herinrichting liggen aan de basis van de verdwijning van de oudste bewoningssporen. De herinrichting - het bouwen van een weermuur voorzien van hoefijzervormige torens en een grote, ronde woontoren - moet typologisch in de 14de eeuw geplaatst worden. Traditioneel wordt het site wel een rol toegedicht in de Grimbergse oorlog, die rond het midden van de 12de eeuw gesitueerd wordt.

Bij de nivellering werd de vrijgekomen grond op de oostflank van de motte gedeponceerd, waardoor een groter plateau ontstond en een ruim, bakstenen kasteel kon ingeplant worden. Toch werden nog enkele oudere sporen teruggevonden. Op de noordflank werden een zevental zandstenen muurpijlers aangetroffen, de restanten van spaarbogen, die de fundering vormden van een weermuur, die dan ook vóór de 14de eeuw moet gedateerd worden.

De bakstenen weermuur is in opstand 1,1 m. dik, gefundeerd op zandsteenblokken en aan de binnenkant voorzien van steunberen (spaarbogen die de weergang dragen). De weermuur is enkel bij de torens bewaard d.w.z. dieper gefundeerd.

Op de oostelijke flank van de motte was op de weermuur een hoefijzervormige (max. diameter buitenwerks 4,25 m.) toren met open keel gebouwd. De toren had een gelijkvloers, blind niveau en een verdieping voorzien van drie schietgaten. Waarschijnlijk in de 17de eeuw werd een kelderverdieping uitgegraven, werd de achterkant dichtgemaakt en werden enkele vensters bijgevoegd. Van de grote woontoren (diam. buitenwerks 10 m.) bleef slechts een gedeelte van de benedenverdieping bewaard. In de muurdikte (1,85 m.) is een latrinekoker (1,2 x 0,5 m.) uitgespaard, die in de gracht uitmondt. Ook bleven enkele blokken van de regenlijst en de dagwand van een venster bewaard. Op de plaats waar nu een schuur inhaakt op de motte, (zuidflank) vermoede-

den we de resten van een tweede hoefijzervormige toren, die het systeem defensief zinvol maakt.

De verwoesting van het kasteel van Londerzeel wordt traditioneel in 1582 geplaatst. Het materiaal dat bij de opgravingen is gevonden, is echter nog onvoldoende bestudeerd om deze traditie op z'n waarde te toetsen. Op de kaart van J. Van Acoleyen (1709) wordt de weermuur in elk geval afgebeeld zonder torens. Op dit document staat trouwens een T-vormige constructie afgebeeld, waarvan we bij de opgravingen geen enkel spoor aantreffen. Een tweede nivellering is hier denkkelijk de oorzaak van.

J. DE MEULEMEESTER - M. DEWILDE - P. VAN DER PLAETSEN

Gotische bouwwerf ontdekt in de burcht Pietersheim te Lanaken (Limb.)

Voorbije zomermaanden startte de v.z.w. Jeugd en Cultureel Erfgoed-Vlaanderen een nieuw project "edukatieve opgravingskampen voor jongeren" in de burchtruïne van de voormalige heerlijkheid Pietersheim te Lanaken. Net als in Millen moet ook dit project uitmonden in een consolidatie en revalorisatie van de sterk aftakelende bouwresten. Met de steun van de Koning Boudewijnstichting zullen trouwens dit jaar, parallel met een tweede sessie opgravingskampen, voor de eerste maal ook edukatieve renovatiekampen georganiseerd worden ter consolidering van de weermuren en de in 1987 ontdekte muurresten.

Om toe te laten zo snel mogelijk een concept te ontwikkelen voor een functionele herwaardering van de bestaande gebouwen, werd dan ook gestart met opgravingen in de stallingen en een bouwfysisch en bouw-historisch onderzoek van de zgn. "kapel". Verder werd opgegraven onmiddellijk naast deze "kapel".

Onmiddellijk naast de kapel werden de vrij hoog bewaarde muurresten gevonden van een romaanse kelderruimte, parallel met de nog bestaande en in de 16de eeuw opnieuw overwelfde, doch, blijkens de bouwsporen, eveneens uit de 13de eeuw stammende kelderruimte onder de kapel. Dit romaanse muurwerk, met bewaarde lichtnis, werd doorbroken bij de aanbouw van een gotische kelderruimte, die echter

in de bouwfase is blijven steken. Stratigrafisch werden namelijk de sporen gevonden van een funderingsgreppel, met bouwpuin gevuld, binnen de puinlaag van de verwoeste romaanse kelder en binnen de kiezelwal waarop de weermuur van deze 13de eeuwse circulaire burcht is gebouwd.

Blijkbaar was het toen de gebruikelijke werkwijze de muur met de (bewaarde) aanzetten van kruisribbengewelven (konsoles met paslijnen van de steenhouders) eerst tot op zekere hoogte op te bouwen en dan de "binnenruimte" uit te graven. De opgravingscampagne '87 leverde dus een unieke gotische "werf", die nu bovendien de vraag stelt naar de historische achtergronden van deze werfstop.

Een tweede belangwekkend resultaat leverde het bouwfysisch onderzoek van de zgn. "kapel". Toen bij voorzichtige peilingen onder de afkalvende bepleistering sporen van muurschilderingen verschenen, werd de Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen gealarmeerd, die terstond de schaarse sporen van de vrijwel volledig vervaagde schilderingen vrijlegde en fixeerde. Dit leverde evenwel genoeg informatie om te besluiten dat dit "Oogsttafereel" en de "Heer van Salm" boven wapenschilden eerder thuishoren in een mogelijke ridderzaal dan in een pas later tot kapel omgebouwd interieur.

T. WAEGEMAN

Het "Prinsenhof" van Kuringen te Hasselt (Limb.)

Van april tot september 1987 vond een 2de opgravingscampagne plaats op het "Prinsenhof" te Kuringen in de vorm van een B.T.K.-project opgezet door de stad Hasselt en onder wetenschappelijke leiding van de N.D.O. Het onderzoek had als doel de eerste aanduidingen tot de aanwezigheid van een middeleeuwse motte alsmede de daaropvolgende steenbouwfases verder te onderzoeken, vooraleer het terrein volledig verstoord werd door de geplande parkaanleg (zie *Arch. Med.*, 10, 1987, p. 18-19). De strenge winter had echter zijn sporen nagelaten in de sleuven zodat het onderzoek pas na enkele weken puinruimen opnieuw van start kon gaan.

Het oudste gegeven is de aarden motte, gevat binnen een ringwal waarvan de diameter nu volledig kon bepaald worden (26 à 27 m.

diam.). De motte zelf rust 3 m. onder het huidig oppervlak op een steunbed van hout (takken en schors). Ook de 9 zware houten aangepunte palen (diam. 30 tot 40 cm., bewaard tot een lengte van 2 m.) waarvan er 4 de buitenrand van de ringwal volgen en de rest meer grachtwaarts ingeplant zijn, dateren mogelijk uit de mottefase. De betekenis ervan is nog niet achterhaald (weergang, oeverbeschoeiing en/of brug?). Waarschijnlijk dateert deze bewoningsfase reeds van vóór de vestiging van de Graven van Loon op het site ca. 1240. Dendrochronologisch onderzoek en de toepassing van ^{14}C methode op de houtmonsters zal hierover uitsluitsel geven.

Tijdens de volgende bouwfases werd steeds naar buiten toe uitgebreid. Een eerste reeks muren werd opgetrokken in ijzerzandsteen en gefundeerd in de helling van de oude ringwal. Enkele muren waren gedeeltelijk boven de bovenvermelde palen opgetrokken. De onderlinge relatie, afmetingen, preciese datering en functie van dit muurwerk konden niet achterhaald worden wegens de diepgaande verstoringen die de aanleg van de latere omwallingsmuur en van een postmiddeleeuwse kelder teweegbrachten.

De volgende uitbreiding betreft de omheiningsmuur in ijzerzandsteen (35 m. x 33 m. en 1,5 m. breed) die een rechthoekig plateau van 1155 m² omsloot. Aansluitend om de noordwestelijke hoek van deze omwalling werd een zaalvormig gebouw opgericht van 21,7 m. x 8,5 m. (buitenwerks gemeten) dat door een dwarsmuur in een klein en een groot vertrek onderverdeeld werd. Beide bouwwerken zijn te situeren in de 13de-14de eeuw, dus tijdens de aanwezigheid van de Graven van Loon die tot 1366 te Kuringen verbleven.

Vermoedelijk op het einde van de 15de eeuw werd de omheiningsmuur gedeeltelijk heropgebouwd onder prinsbisschop Jan van Hornes, na een belegering en bezetting van de burcht in 1485-1486.

De volgende verbouwingen werden uitgevoerd in baksteen en klimmen grotendeels op tot de grootschalige verbouwing van prinsbisschop Erard van der Marck in het begin van de 16de eeuw. Het betreft hier de toevoeging van 4 hoektorens (waarvan 1 half rond, 1 hoefijzervormig en 1 ingekapseld in het huidige woonhuis) en de aanleg van een monumentale ingangspartij met toegangsbrug in het zuidoosten. Tegelijkertijd werd de buitenmuur op enkele plaatsen voorzien van een nieuw bakstenen parament met speklagen in witte zandsteen. Andere postmiddeleeuwse toevoegingen zijn verder nog enkele kelders met tongewelf en latrines.

Plannen worden gemaakt om enkele van de voornaamste muurpartijen in de parkaanleg op te nemen ter valorisatie van het site.

R. ANNAERT - L. VAN IMPE

Het kasteel "Jonkholt" te Hoelbeek (Limb.)

Van mei tot november 1987 vond een derde opgravingscampagne plaats op het site "Jonkholt", zodat heel de kasteeloppervlakte nu onderzocht is.

De oudste bewoningsfase dateert van vóór de bouw van het kasteel, nl. van XIIIb tot XIVa. Langsheen de Meersbeek werd een terrein opgehoogd waarvan de minimale afmetingen 33 op 37 m bedroegen. Langs de west- en de zuidzijde werden de resten van een brede gracht aangetroffen; men mag aannemen dat deze gracht oorspronkelijk heel het site omsloot.

Op dit opgehoogde terrein bevonden zich vijf houten gebouwen. Ze zijn regelmatig geordend langs drie zijden van een rechthoekige open ruimte van ca. 10 op 15,5 m; de zuidzijde was onbebouwd.

Daar, op de rand van het opgehoogde terrein met de gracht, werd de fundering aangetroffen van een 6m lange mergelmuur; waarschijnlijk gaat het om een poortgebouw.

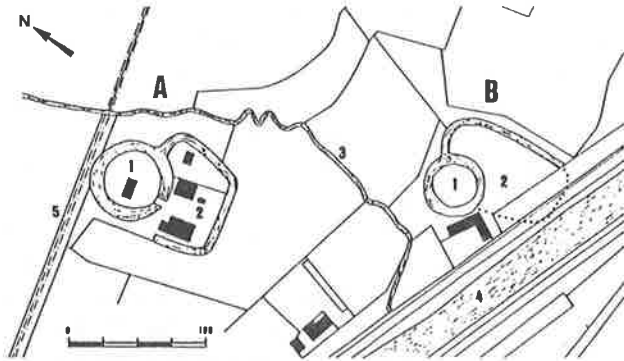
In XIVb werd rondom dit houten gebouwencomplex een stenen kasteel gebouwd van 42 op 52,5 m, waarbij het 13de-eeuwse niveau werd opgehoogd. Er blijken zich geen stenen gebouwen binnen dit kasteel te hebben bevonden.

B. ROOSENS

Twee motten te Tildonk (Brab.)

De Haachtse Geschied- en Oudheidkundige Kring bereidt een archeologisch onderzoek voor van twee naast elkaar gelegen motten te Tildonk (gem. Haacht). Beide sites liggen 500 m. ten NO van het

TILDONK

De atlas der buurtwegen van Tildonk toont de toestand in 1844. A: de grote motte (Ter Borch, nu het "kasteeltje"); B: de kleine motte (Oudenborg); 1: opperhof; 2: neerhof; 3: de Lips; 4: het kanaal; 5: de Borgstraete (Kasteeldreef).

dorp, midden in het Kouterveld, langsheen de Lipsbeek. De onderlinge afstand bedraagt slechts 220 m.. De oorspronkelijke benamingen "Ter Borch" en "Oudenborg" en de cartografische gegevens doen ons vermoeden dat het hier een ééneïge tweeling betreft.

De motte "Oudenborg" verdween tijdens de 19de eeuw. De motte "Ter Borch" daarentegen bestaat nog steeds. Bovenop prijkt het "Kasteeltje", dat tijdens de 17de- en 18de eeuw "Nieuwenborg" genoemd werd. Alhoewel de belangrijkste vormelementen en zelfs de oorspronkelijke functies bewaard bleven, geniet het site haast geen erkenning, laat staan bescherming. Pas toen de niets vermoedende eigenaar vorig jaar de ringgracht van de motte dempte, kon de beschermingsprocedure op gang gebracht worden. De Haachtse Geschied- en Oudheidkundige Kring zorgde tevens voor een systematisch fotografisch rapport en een archiefstudie, die reeds gedeeltelijk gepubliceerd werd.

De motte "Ter Borch" heeft een diameter van ong. 43 m. en een hoogte van ong. 3 m.. De ringgracht, die vorig jaar verdween, beschreef een perfect circulair tracé, ze was max. 9 m. breed. Het motteplateau wordt volledig in beslag genomen door een rechthoekig zandstenen woonhuis uit 1642 (het "Kasteeltje"). Voordien stond er een gelijkwaardig bakstenen "blockhuijs". Ook het voorhof, dat zuidwaarts tegen de motte aanleunt, behield zijn oorspronkelijke functie. Het herbergt nog steeds een schuur (17de eeuw) en een stal (nieuwbouw). De neerhofgracht verdween in het begin van deze eeuw.

Dat er in de onmiddellijke omgeving een tweede motte heeft bestaan, blijkt uit zowel toponymische (1770: "de Motte"), als cartografische bronnen (1751: "Awenburg" = "Oudenborg"). Nauwkeurige 19de-eeuwse kadasterplannen laten een betrouwbare vergelijking van het ringgrachtensysteem van Oudenborg met Ter Borch toe. De motte van Oudenborg was wat kleiner (diameter : ong. 35 m.), terwijl het voorhof wat groter moet geweest zijn. In feite gaat het om twee haast identieke complexen, die zowel vormelementen, oriëntatie als afmetingen gemeen hebben.

Van minstens 1107 tot 1179 waren leden van het aanzienlijke geslacht "Van Tildonk" *ministeriales* aan het hertogelijke hof. Het ontstaan van beide motten dient zeer waarschijnlijk in verband gebracht met hun aanwezigheid te Tildonk. Het geplande archeologisch onderzoek kan opheldering verschaffen.

J. VANDESANDE

Castrum de Beaumont à Esneux (Lg.)

Lors de la fouille de 1987, nous avons orienté nos recherches le long du mur d'enceinte au nord du site. Nous souhaitons déterminer le nombre d'habitats établis sur le massif rocheux supérieur.

C'est ainsi que la fouille de la berme (témoin des fouilles de 1975), nous a d'abord permis de délimiter un habitat adossé au mur. Son sol en terre battue est aplani et couvert de fragments d'herbains (ardoises) étalés sur deux couches superposées et séparées entre elles par quelques centimètres de terre organique plutôt brunâtre. La première cou-

che étalée à même le sol renferme des herbains très fragmentés qui recouvrent un petit foyer. Ce dernier est à mettre en relation avec la première occupation du site. La seconde couche, plus épaisse, est composée d'herbains disparates de grande dimension qui pourraient provenir de la toiture après l'abandon de l'habitat. Signalons, en outre, que la pièce présente une ouverture. En effet, à cet emplacement, de nombreux charbons de bois nous invitent à croire à un incendie.

La poursuite de la fouille nous a mené au travers d'une couche remaniée récemment. C'est ainsi que la présence d'une terre sableuse, large de ± 60 cm., d'un ton grisâtre et couvrant la roche, nous a mis en présence du négatif d'un mur qui borde un chemin médiéval. Large de 2,5 m., celui-ci est installé sur le banc de roche à peine étié.

Au delà de ce semblant de rue, nous trouvons les restes d'un second habitat. Ce dernier, moins important et aussi recouvert de terre battue, présente des structures plus perturbées. Seul le foyer en terre cuite est resté relativement en bon état. Des 4 murs, un seul (au sud) nous est parvenu avec une ouverture (porte).

En fonction de ces nouvelles données, nous devons abandonner l'idée émise en 1982 qui proposait alors une grande salle.

On pourrait se demander si le nombre d'habitats du *castrum* ne pourrait être déterminé en fonction du nombre de foyers ou d'âtres trouvés sur le site.

Suite aux dernières découvertes, on peut comprendre qu'une violente destruction entraîna la fin de la première occupation du *castrum*.

M. EUBELÉN

Sugny : "Tchesté de la Rotche" (Nr)

La campagne de fouilles réduite en 1987 a permis la poursuite du dégagement d'un fossé creusé au bas de la butte naturelle qui porte le château. Les fouilles assurent maintenant la présence d'un fossé ceinturant tout le promontoire fortifié. La portion dégagée sur plus de 20 m., montre un fossé aux parois obliques, d'une largeur au sommet de 1,25 m. à 1,80 m. et dont la profondeur moyenne n'excède pas 1,20 m.. Le fond plat et rétréci - 0,40 m. - descend en pente douce vers le sud

où un sondage antérieur avait décelé un brusque changement de niveau du bas du fossé. Il s'agit là vraisemblablement aussi d'un fossé formé de différents bassins étagés, comme ceux découverts à l'est et au sud du site. Le peu d'importance de ce fossé, sa faible profondeur et son peu de largeur, font songer plutôt à une rigole d'écoulement des eaux usées provenant du donjon construit à l'aplomb.

Le matériel recueilli dans les remblais, où s'amoncelaient les gros blocs de maçonnerie provenant de la démolition du château en pierre, contenait un nombre anormalement élevé - pour le site - de tessons, e.a. de pots à cuire à panse sphérique, confectionnés au tour et en terre cuite grise. Un exemplaire, au profil complet, a pu être, fort heureusement, reconstitué. Deux jetons de jeux, en bois de cerf, ornés ainsi que plusieurs déchets et résidus de fabrication d'objets en corne, indiquent la présence à proximité immédiate d'une activité artisanale dans ce secteur. Les objets usuels, en fer, tels que flèches, carreaux, clef... complètent l'inventaire. Une étude attentive des cartes de répartition des objets et de leur contexte a permis de distinguer divers secteurs d'activité et leur localisation parfois précise. Une concentration de déchets osseux, au bas de la pente à l'est, immédiatement sous les annexes du donjon sommital, témoigne de la présence, de ce côté, d'une cuisine. La découverte, au sommet, d'une meule dans ce secteur précis, avait déjà permis d'entrevoir cette fonction. La présence, sur les pentes proches du sommet, d'objets divers utilisés pour la confection de textiles confirme cette activité dans le château lui-même. Ceci vient étayer curieusement la vision romantique des tâches réservées aux femmes de la classe dirigeante ou de leur entourage immédiat. Sur les flancs bas, à l'extérieur du fossé castral, à l'est comme au sud, cinq bâtiments ont été découverts. Le plus méridional a dû servir de fonderie et de forge; les blocs de minerai concassé, les rebuts de ferrailles, surtout des fers à chevaux cassés ou usagés, le sol de roche calciné à l'emplacement de ce qui a dû être un fourneau, en témoignent. Le bâtiment le plus septentrional a dû servir de logement aux artisans dont les outils trahissent l'activité - non localisée avec précision - mais propre à ce secteur du site : maréchalerie, corroyage (?), travail du bois et de la corne. Les activités de ce groupe d'artisans logés aux pieds mêmes du château, mais sans communications directe possible, à l'intérieur d'une enceinte palissadée propre, sont distinctes des occupations agricoles attendues, au nord, dans une basse-cour plus vaste et

d'accès plus aisé pour les arrivants. Un sondage limité, dans ce secteur, a confirmé à l'endroit de la rupture de pente, la présence d'une enceinte palissadée dont le parcours devra être précisé lors des prochaines campagnes.

Les déchets osseux ont été étudiés par MM. J. Woollett et A. Erynck (Univ. Gent, Prof. A. Gautier). On en retiendra la présence majoritaire d'animaux domestiques dont le porc constitue plus de 50 % de la consommation. Les cartes de répartition du matériel osseux permettront d'esquisser les habitudes alimentaires des différentes couches sociales localisées sur le site castral.

A. MATTHYS

Le château dit "Tour Louette" à Achet (Nr)

En 1987, le Service de Jeunesse Archéolo-J a, pendant 3 semaines, entrepris des fouilles dans un château en ruines à Achêt (entité de Hamois). Ce château, érigé sur une petite surélévation de terrain actuellement boisée et bordant la rive droite du Bocq, porte la dénomination locale de "Tour Louette".

Les vestiges du château semblent présenter une enceinte à forme classique de quadrilatère dont chaque angle est garni d'une tour circulaire. L'une d'elles est de diamètre beaucoup plus grand que les autres. Un avant-corps se dessine contre tout le flanc du château faisant face au cours d'eau. La longueur de ce flanc est d'environ 20 m., tandis que l'avant-corps prolonge le bâtiment vers l'avant sur une distance d'environ 10 m.. L'ouverture d'une tranchée de sondage à l'extérieur et perpendiculairement à un côté du château a permis de réaliser une première approche de la stratigraphie du terrain. Ensuite une des petites tours situées entre le bâtiment principal et l'avant-corps fut dégagée, afin de comprendre les relations entre ces parties.

Ces fouilles viennent à peine d'être entamées et elles ne nous permettent bien sûr pas d'émettre une quelconque conclusion. Et cela d'autant plus que le matériel recueilli se caractérise par son absence et que nous ne disposons jusqu'à présent que de très peu d'éléments historiques concernant ce château.

P-J. CLAEYS

L'Enclos à L'Tour" à Buresse (Nr)

Le Service de Jeunesses Archéologiques Belges a entrepris au mois de juillet 1987, la fouille d'un site signalé par N. Hauzeur, connu sous le nom de "Enclos à l'tour" et situé dans le village de Buresse. Cette première campagne a permis de mettre au jour les fondations massives d'une tour médiévale ainsi que d'une phase d'extention de cette construction. Le matériel récolté se compose essentiellement de carreaux de pavement glazurés et de tessons de céramique de la production d'Andenne.

C. MOSSELMANS

Le château de Montaigne à Falaën-Ohaye (Nr)

En 1987, les fouilles se sont limitées, à l'intérieur du château, à des dégagements en vue de travaux de consolidation. Une partie importante des caves de la partie haute a ainsi été déblayée. Cette cave conserve encore son dallage en pierre bleue et un petit escalier de service communiquant avec le bel étage.

A l'extérieur du château, les fouilles se sont attachées à suivre une portion d'un mur d'enceinte, daté de l'Antiquité tardive, sur une trentaine de mètres. Ce mur, large de 1,40 m. et à peu près parallèle à la courtine nord du XIVe s., est encore conservé à certains endroits sur une hauteur variant entre 2,50 et 3 m..

D'autres sondages, extra muros, ont permis de mieux cerner l'occupation antérieure à 1300 sur le sommet du promontoire. Ces différentes observations permettent de préciser la topographie de la fortification du Bas-Empire. En effet, il apparaît que cette fortification englobe tout le château médiéval - d'où il en résulte bien des lacunes - et que la partie sommitale épargnée par le château au nord-ouest, correspond à une zone d'habitat (fouilles de la Société Archéologique de Namur en 1886 et en 1972-1978), voire à un secteur réservé à des artisans (déchets de fonte), en avant du barrage de l'éperon. Cette fortification établie sans doute à la fin du IIIe s., resta en usage jusqu'assez loin dans le Ve s. Après son abandon, elle fut restaurée vers le IXe-Xe s.

PH. MIGNOT

Le château "Li Vi Chestia" à Hour-Hayet (Nr)

Les fouilles de cette année, à l'initiative de l'ASBL Archéologie en Famenne et sous l'égide du Service national des Fouilles se sont déroulées de juillet à la fin octobre, grâce à un CST octroyé par MM. les Ministres du Travail et de l'Emploi et du Budget.

Si la topographie générale du site avait pu être appréhendée l'an dernier, il s'est agit de compléter les données par une fouille exhaustive des structures.

Ainsi, le château proprement dit, qui occupe le sommet de la plus grande des deux buttes, a été intégralement fouillé. Le donjon situé à la pointe de cette butte dessine un plan trapézoïdal de 5,40 m. de large sur 5,70 m. à 8,50 m. de long. Contre ce dernier, côté sud, dans une seconde phase, est venu s'appuyer un bâtiment plus grand comprenant au moins deux salles rectangulaires. L'une comporte une rangée de piliers centraux, l'autre est construite sur deux caves. La cave fouillée cette année a été remblayée après un incendie, tandis que la seconde resta en fonction après le déplacement de son entrée.

Deux coupes dans la levée de terre, au sud, ont permis de mieux comprendre le mode de construction de celle-ci ainsi que de préciser la chronologie des deux étapes de construction.

La seconde butte, à l'ouest, a également été fouillée. Elle était surmontée d'un petit bâtiment rectangulaire de 4 m. sur 6 m. aux murs sans doute en bois et torchis posés sur un solin maçonné, large de 0,40 m. Au nord, en contrebas des deux buttes, le seigneur du lieu avait fait établir une vaste terrasse en partie artificielle d'environ 25 ares. Cette terrasse retenue dans la pente par deux murs parallèles, épais de 1 m. et distants de 3,20 m., a permis l'installation d'au moins trois constructions.

La première de celles-ci, presque carrée, de 4,20 m. sur 5,50 m., comportait à 0,40 m. du mur nord, une base carrée en maçonnerie, vis-à-vis de l'entrée. L'absence de matériel et le plan de cet édifice font penser à une chapelle.

La destination du deuxième bâtiment, de 8 m. sur 7 m., nous échappe complètement. Un sondage a permis de repérer une troisième construction qui reste à fouiller.

Toujours sur cette terrasse inférieure, un secteur dégagé cette année paraît correspondre à une carrière. Il comporte une série d'excavations

d'où l'on a extrait des matériaux de construction, ici des blocs de schiste.

Si bien des points restent en suspens au terme de cette campagne, tels les accès aux différents secteurs, le plan d'ensemble des dépendances de la basse-cour et leur chronologie, le site castral de Hour, créé *ex nihilo* à l'aube du XIIe s. par un ministériel du comte de Namur, ravagé par un premier incendie dans le courant du XIIIe s., et enfin abandonné définitivement suite à un nouvel incendie vers 1370, a repris forme grâce à ces recherches.

PH. MIGNOT

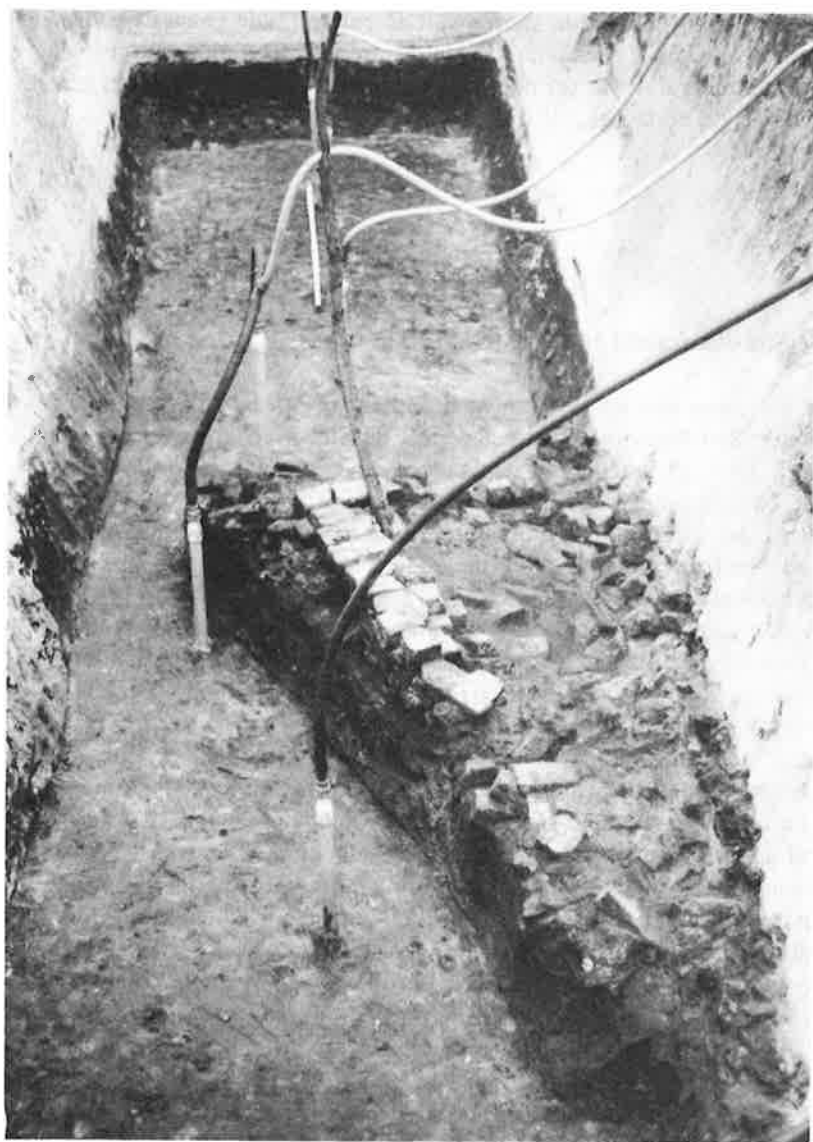
Het grafveld van de Duinenabdij te Koksijde (W.-VI.)

De graafactiviteiten op het domein van de Duinenabdij beperkten zich dit jaar tot twee zoek sleuven, aan de hand waarvan naar de noordelijke limiet van het grafveld werd gepeild.

Nadat verleden jaar werd geconstateerd dat het monnikengrafveld in oostelijke richting onder het huidige stratennet doorloopt, d.w.z. 48 m. ten oosten van de westelijke transeptmuur, kon de noordelijke limiet van het lekenbroedersgrafveld ter hoogte van de zoek sleuven op 50 m. ten noorden van het schip van de abdijkerk vastgelegd worden.

In de eerste zoek sleuf werden vier antropomorfe grafleggingen gedeeltelijk en één kistbegruving volledig genoteerd. Eén begraving ligt evenwijdig met het schip van de kerk, één wijkt lichtjes af naar het noorden en twee wijken lichtjes af naar het zuiden. De begravingen worden door een laat- en een post-middeleeuwse bodem afgesloten. In de post-middeleeuwse werd een palenrij (NO-ZW) aangetroffen.

In de tweede zoek sleuf werden geen begravingen gevonden. Wel stootten we op een gedeelte van een kleine constructie. Enkel de hoek en de noordmuur waren gefundeerd op dakpan- en baksteenafval. De opstand (muurdikte 30 cm.) was onverzorgd opgetrokken uit onvolledige bakstenen van allerlei formaat. Waarschijnlijk staan we voor de resten van een loods, die naar het einde toe van de 16de eeuw moet gedateerd worden. Ten noorden hiervan werden 3 kuilen ingetekend, waarvan één gevuld was met klei, 14de eeuws schervenmateriaal en dakpannen.

Koksijde: de 16de eeuwse loods ingeplant boven de laatmiddeleeuwse bodem.

Het onderzoek wordt nu toegespitst op de westelijke grens van het grafveld, dat dan aan drie zijden zal omschreven zijn. Dit moet ons terzelfdertijd toelaten de sporen van de eerste (12de eeuwse) abdij te vinden. Uit het herbekijken van de gegevens betreffende het grafveld blijkt immers dat wat tot nogtoe werd opgegraven zowel tot het grafveld van de eerste als tot dit van de tweede abdij behoort.

M. DEWILDE

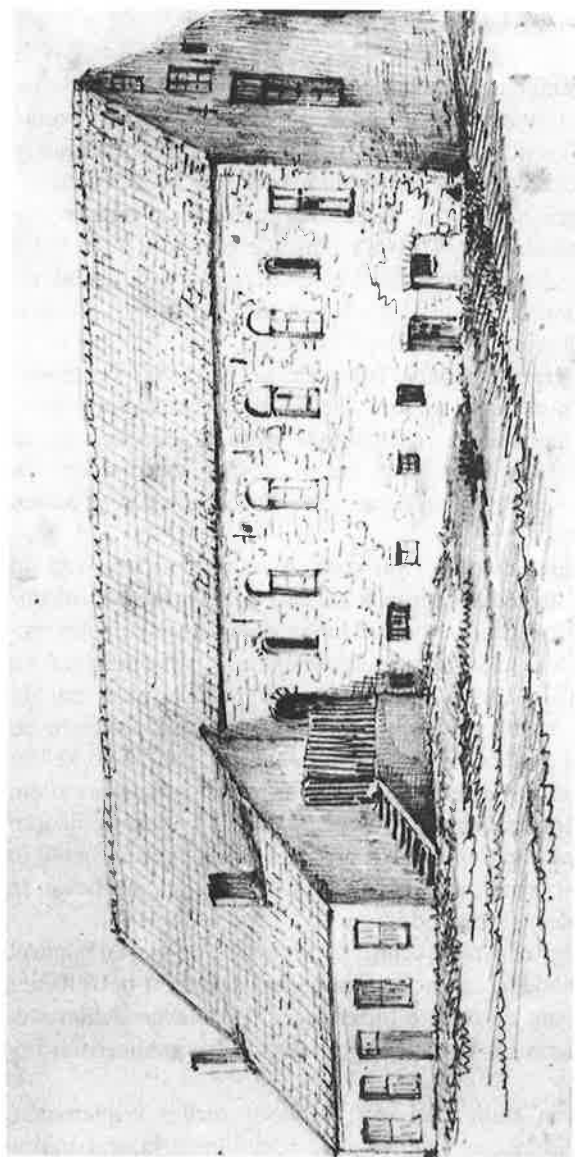
De Sint-Baafsabdij in Gent (O.-VI.)

In het raam van het systematisch onderzoek op de terreinen van de aloude Sint-Baafsabdij, nu gelegen in de Sint-Machariuswijk, werden er in 1987, in functie van geplande renovatie- en restauratiewerken, een tweetal opgravingscampagnes georganiseerd. Deze werden uitgevoerd door de Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie van de stad Gent, in samenwerking met de Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie.

In een eerste campagne werd een doorsnede gemaakt binnen de voormalige abdijkerk. De bouwkundige bevindingen sluiten nauw aan bij de bevindingen van Prof. Dr. F. De Smidt. Opvallend was een verwoestingslaag vol dakpannen van het Romeinse type. Verder onderzoek moet nog uitmaken of deze afkomstig zijn van een Romeinse constructie dan wel van de vroeg-middeleeuwse kerk.

Een tweede campagne sloot aan bij de opgravingen van 1982 op het terrein tussen de Prooststraat en het Buitenhof. Hier werd een romaanse constructie, de zgn. brouwerij, behorend tot het abdijcomplex, onderzocht. Het oorspronkelijke gebouw is opgetrokken in Doornikse kalksteen en door vijf steunen in twee beuken verdeeld. Ten westen ervan werd later, eveneens in Doornikse steen, een aanbouw met centrale steun opgetrokken. Tekeningen van deze constructie uit de 19de eeuw stemmen goed overeen met de archeologische bevindingen.

M.C. LALEMAN - P. RAVESCHOT

Gent: De zgn. brouwerij van de Sint-Baafsabdij (naar A. Van Lokeren; foto stadsarchief, Gent).

De verdwenen kerk van Merelbeke (O.-VI.)

Op verzoek van de gemeentelijke culturele raad en met de technische ondersteuning van het gemeentebestuur werd in 1986 door de Heemkundige Kring "De Gonde" uit Melle gestart met een kleinschalig archeologisch onderzoek naar de verdwenen kerk van Merelbeke.

De vindplaats is gelegen op de wijk "Kerkhoek" en situeert zich op een langgerekte donk die zich, omgeven door alluviale gronden, over $\pm 1,5$ km. parallel met de Schelde uitstrekt. Vermeldenswaard is tevens de van oorsprong vermoedelijk laatmiddeleeuwse St-Elooyskapel die zich net op het andere uiteinde van de donk bevindt.

Historische bronnen vermelden hoe Robrecht de Fries bij zijn troonbestijging in 1071 een dertigtal kerken aan St-Pieter, waaronder deze van Merelbeke, liet herstellen. Het gebouw werd afgebroken in de tweede helft van de 19de eeuw toen het vervangen werd door een nieuw bidhuis in de ondertussen reeds naar hoger gelegen gronden verplaatste dorpskern.

Tijdens een eerste campagne in 1986 konden de funderingen van de viering en delen van de rechter zijbeuk en een polygonale koorafsluiting blootgelegd worden. Slechts het onderste deel van deze substructuren in natuursteen (Doornikse kalksteen, Balegemse kalkzandsteen en "veldsteen") hadden de afbraak overleefd. Alle vloerniveaus en het opgaand metselwerk waren verdwenen. In de dwarsbeuk kwamen de resten van een viertal gemetselde grafkelders aan het licht. Eén kelder bevatte nog een bijzetting in een kist waarvan enkel nog sporen van een rijkelijk beslagwerk bestaande uit vierkantjes van kruisende ijzeren bandjes bewaard bleef. Verder werden nog een 20-tal graven, hetzij in een kist of in de volle grond, ingetekend. Een tweetal graven bevatten de skeletresten van zeer jonge kinderen.

Twee graven vertonen een afwijkende constructie: ze waren afgezet met natuursteen en hadden een bodem in kalkmortel. Het betreft hier vermoedelijk enkele van de oudste bijzettingen. Ze bleven echter wegens latere verstoringen en verbouwingen slechts fragmentarisch bewaard.

In 1987 werd nog een klein deel van het koor verder vrijgemaakt. Hierbij kwam een oudere, zeer eenvoudige rechtlijnige koorafsluiting aan het licht. Plaatselijk was een gedeelte van een bevoering bestaande uit kalkmortel vermengd met baksteengruis bewaard gebleven.

Op dit moment kunnen de verschillende fasen slechts in een relatief chronologisch kader gevat worden. Zo wijzen bouwnaden, het gebruik van verschillende bouwmaterialen, uitbraaksporen en vooral de oversnijdingen van bijzettingen door het muurwerk op belangrijke verbouwingen. De kerkrekeningen vermelden vooral belangrijke werken aan de toren tijdens de 16de eeuw. Herhaaldelijk werd ook het gebruik van recuperatiemateriaal waaronder dakpannen van het Romeinse type vastgesteld. Het schaarse mobiele vondstenmateriaal bestaat uit enkele scherfjes ceramiek in "prehistorische techniek", enkele fragmentjes Romeins, mogelijk Karolingisch, roodbeschilderd- en laatmiddeleeuws rood- en grijs aardewerk. Tevens werden talrijke losse eenvoudige geglazuurde tegeltjes verzameld.

G. DESMET - J. ROMMELAERE

Ename: Sint-Salvatorsabdij (O.-VI.)

De hoge grondwaterstand belette de portuslagen over een voldoende grote oppervlakte op te graven. Waar we, tussen de kloostermuren in, de 10de- en 11de-eeuwse niveaus toch konden onderzoeken, wijzigden die gegevens het reeds bekomen beeld van de pre-stedelijke occupatie niet.

Binnen het centrale abdijcomplex legden we de westvleugel verder vrij. Oorspronkelijk in Doornikse kalksteen opgetrokken, werd dit pandgedeelte op een bepaald ogenblik (15de-16de eeuw ?) in baksteen herbouwd. Hiermee ging een herindeling van de binnenruimte gepaard. Ook werd aan wooncomfort aandacht besteed. Zo waren in bepaalde vertrekken muurhaarden aanwezig en kende één plaats zelfs de luxe van een privaatput. De laatste, ingrijpende binnenshuisverandering gebeurde wellicht tijdens de 17de eeuw. In de kamers stortte men een pakket puin uit. Hierop kwam dan in alle vertrekken een gelijkvormige, bakstenen bevloering, bestaande uit overwelfde steenrijen waarop de tegels rustten.

In het prelaatskwartier groeven we onder het 17de-eeuwse niveau. Er blijkt uit dat de abtswoning over twee, los van het kloosterpand gelegen constructies opgericht was, waarvan de datering nog onzeker is.

Het dichtst bij het pand gesitueerde gebouw bestond uit Doornikse kalksteen en had een trapeziumvormige aanleg. Tegen de oostmuur lag een haard met oven. In de stookplaats stak een asput.

De tweede constructie lag in het verlengde van bovengenoemd gebouw. Ze was opgetrokken in baksteen en had eveneens een trapeziumvormige aanleg. De oostgevel liep daarbij evenwijdig aan de westgevel van de eerste bouw zodat tussen beide een schuine doorgang van 3,50 m. bestond. Binnenin grepen vermoedelijk artisanale bedrijvigheden plaats. De baksteenvloer werd immers centraal doorbroken door een geul, terwijl in de zuid- en noordwesthoek een rechthoekige en ronde kalksteen ingemetseld waren, respectievelijk van een loden vatting en een ronde opening voorzien. In de muurdikte van de zuidwesthoek was een gang uitgespaard, die op een riolering uitgaf.

De oostgevel van de baksteenbouw steunde op een muur uit Doornikse kalksteen. In welk kader die muur past, weten we nog niet.

D. CALLEBAUT

Etude archéologique de l'église paroissiale de Saint-Léger (Ht)

Les travaux de restauration de l'église paroissiale de Saint-Léger (Estaimpuis) se déroulant sans surveillance archéologique d'aucune sorte et devant la carence des autorités responsables, une étude sommaire du bâtiment a pu être réalisée. En combinant l'examen architectural des murs décapés encore en élévation et l'étude des vestiges de maçonneries apparus dans le sous-sol excavé par l'entreprise et par des pillards à la recherche du "trésor des Templiers", une évaluation architecturale de ce bâtiment classé à été possible.

La plus ancienne église découverte est gothique et date du XIIIe siècle. Son plan comprend une nef centrale flanquée de bas-côtés. Quatre piliers et autant de colonnes antithétiques divisent la nef en trois travées d'égale longueur. Le nef se prolonge par un chœur légèrement rétréci, à chevet plat. Une excavation clandestine pratiquée dans le chœur actuel avait détruit, en grande partie, le chevet primitif qui a cependant pu être reconstitué grâce à la lecture des profils stratigraphiques encore en place et grâce aussi au parcours des remblais pier-

reux accumulés à l'endroit où devait s'élever autrefois le mur de clôture du choeur.

Dans une seconde période, ce chevet plat fut détruit et, tout en conservant la largeur première, un nouveau choeur polygonal à trois pans munis de contreforts fut construit.

Durant la même campagne, un transept fut établi au travers du choeur primitif; il est plus saillant au sud qu'au nord et déborde bien évidemment sur les bas-côtés. Toujours durant cette même période, une sacristie est implantée dans l'angle formé par le bras nord du transept et le choeur polygonal.

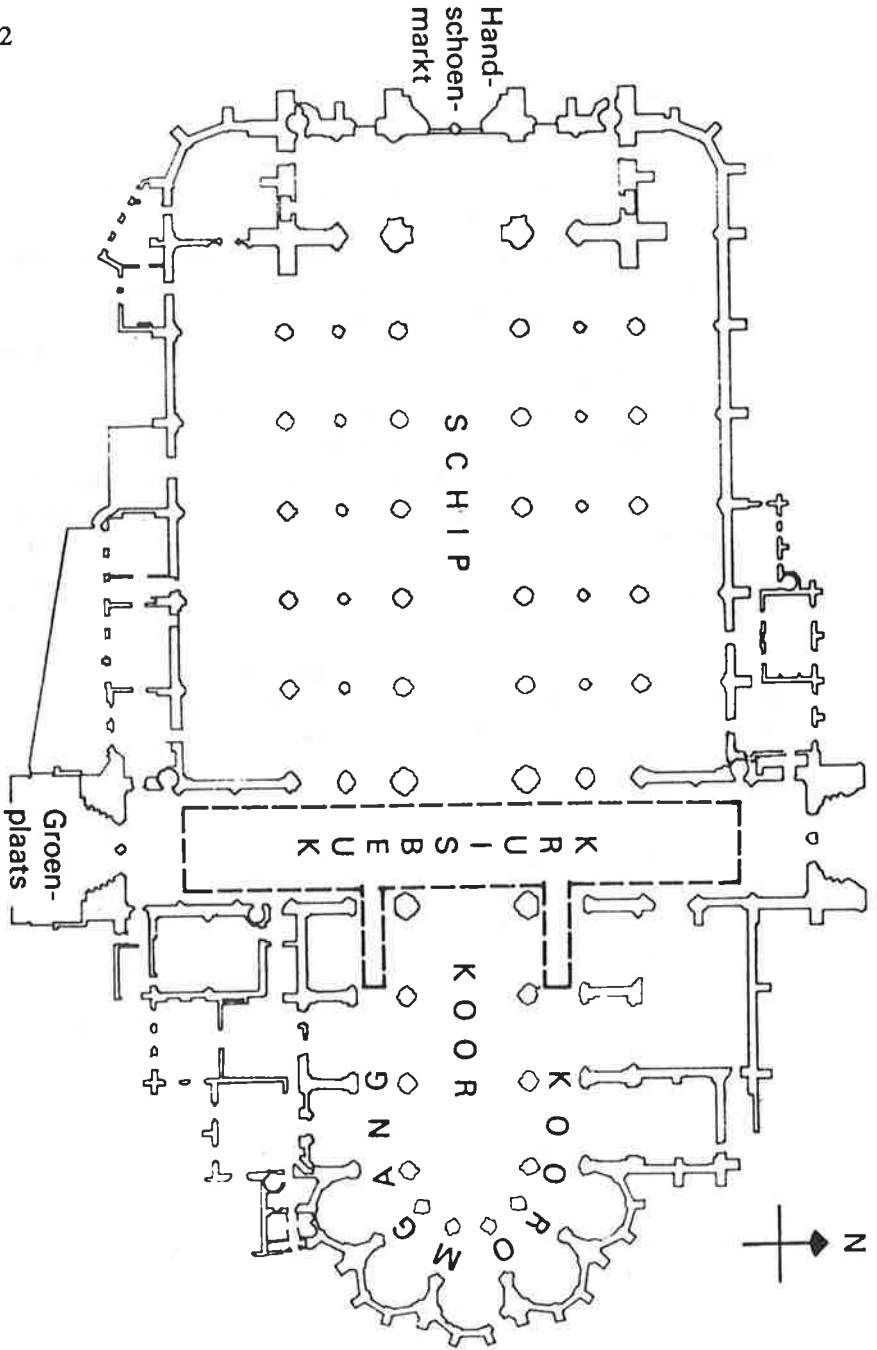
Un troisième état révèle l'élargissement du transept vers l'ouest, sur toute la largeur de la dernière travée de la nef principale. Cet aménagement nécessite la démolition d'une partie du mur du collatéral sud de la première église. Au nord, par contre, c'est tout le mur du bas-côté primitif qui disparaît, au profit d'un nouveau mur comprenant la faible saillie du transept élargi. De cette période aussi date la construction, à l'ouest, d'une haute tour flanquée de tourelles d'angles et d'une tourelle d'escalier.

La chronologie des trois périodes principales de construction reste à définir avec plus de précision. Et si l'évolution planimétrique des églises successives a été entrevue, il restera encore à établir la périodisation des élévations. Les autorités - e.a. la CRMS - devront décider si cet examen doit continuer ou non. Une fois de plus cette étude sommaire aura démontré combien les travaux de restauration peuvent révéler des éléments qui échappent tout à fait à une étude architecturale conventionnelle - par ailleurs fort soignée, dans le cas de Saint-Léger - mais qui doit se limiter aux seuls éléments visibles à l'extérieur du monument.

A. MATTHYS

De opgravingen in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal te Antwerpen (Antw.)

Vooraleer de restauratie van kruisbeuk en koor van de Antwerpse kathedraal aan te vatten, werd een scharnierfase ingelast, waardoor

Antwerpen: plattegrond van de O.-L.-Vr.-kathedraal met aanduiding van het opgravingsvlak.

Antwerpen: overzicht van de sleuf ten zuiden van het koor. Vooraan: muurresten van de romaanse kerk; midden: beschilderde grafkelders; achteraan: familiekuelder.

een archeologisch onderzoek mogelijk werd. De geplande aanleg van ondergrondse klimatiseringskanalen bedreigt het bodemarchief. Het archeologisch onderzoek concentreert zich op die oppervlakte. Over de gehele lengte van de kruisbeuk werd een zes meter brede sleuf uitgezet met twee uitlopers in de noordelijke en zuidelijke kooromgang.

De opgravingen begonnen op 1 juni 1987 en zullen één jaar duren. De vragen die we voor ogen houden zijn in drie luiken onder te brengen. In de eerste plaats gaat de aandacht naar de bouwgeschiedenis van de kerk, meer bepaald naar de Romaanse voorganger(s ?) van het huidige kerkgebouw. Daarnaast hopen we een aantal gegevens te verzamelen over begrafenisgewoonten en -ritueel van de in de kathedraal begraven Antwerpenaars. Een antropologisch onderzoek dringt zich eveneens op. Tenslotte rest de vraag naar de toestand van het terrein vooraleer de eerste kerk opgetrokken werd: zijn er bewoningssporen uit vroeger tijden ?

De vorderingen van het onderzoek laten toe reeds enkele voorlopige gegevens naar voor te brengen.

In de eerste plaats moest over de gehele oppervlakte een puinlaag van ongeveer 80 cm. verwijderd worden. Hierin vonden we grote hoeveelheden fragmenten van beeldhouwwerk, afkomstig van vernielde altaren en monumenten. Bijzonder was een hoeveelheid kleipijpjes en brokken van pijpenpotten, afval uit het atelier van de achttiende-eeuwse pijpenmaker Harssevoort.

Onder de puinlaag treffen we de eerste begravingen aan. Meer dan tweehonderd kistgraven werden al vrijgelegd, steeds in oost-west richting georiënteerd, meestal met de schedel in het westen. Ook een tiental bijzettingen van kinderen werden gevonden. Van de aankleding van de doden is meestal niets bewaard gebleven. Aan de hand van textielresten konden wel enkele priesters geïdentificeerd worden.

Verskillende skeletten droegen op de schedel een hoofdtooi, gemaakt uit metaaldraad en versierd met bloemetjes in textiel. Tot onze verbazing werden in een relatief groot aantal graven voorwerpen aangetroffen, die met de dode waren meegegeven, iets ongewoons binnen de christelijke traditie. Noemen we hier o.a. een crucifix, een gedenkpenning, een medaillon, een aantal munten en verschillende kammen. Naast kistgraven kwamen een aantal graven in metselwerk aan het licht: enerzijds familiegrafkelders, anderzijds kleinere, individuele grafkelders, meestal met eenvoudige kruisen beschilderd.

Resten van muren in natuursteen werden zowel in de kruisbeuk als in de noordelijke en zuidelijke kooromgang teruggevonden. Deze muren zijn steeds opgetrokken in Doornikse kalksteen, ijzerzandsteen en tufsteen. Dat deze muurfragmenten bij de Romaanse kerk horen is duidelijk, maar wanneer we ze exact moeten dateren is nog niet duidelijk, evenals hun onderlinge relatie.

Sporen die wijzen op bewoning voor de bouw van de eerste kerk zijn nog niet gevonden.

Het contact met het publiek wordt door een aantal initiatieven gestimuleerd: er is een kijkplatform, waar de bezoekers van de kathedraal de opgravers aan het werk kunnen zien, er is een info-centrum met een kleine tentoonstelling en een videomontage. Tenslotte moet het periodieke informatieblad "Scharnier" worden vermeld, dat artikels over en achtergrondinformatie bij het verloop van de opgravingen brengt.

J. BUNGENEERS - T. OOST - J. VEECKMAN

Onderzoek van de site van de Sint-Laurentiuskerk te Nieuwpoort (W.-VI.)

Als voorbereiding tot de geplande consolidatie van de torenruïne van de Sint-Laurentiuskerk werd in het najaar 1987 door de VOBOW in samenwerking met Monumenten en Landschappen een verkennend onderzoek uitgevoerd.

Uit de geschreven bronnen blijkt dat het areaal in 1290 door Graaf Gewijde van Dampierre officieel voor bewoning werd vrijgegeven. De nieuwe parochie alzo ontstaan werd toegewijd aan de H. Laurentius en ressorteerde onder de Sint-Niklaasabdij van Veurne.

Het oudste occupationiveau op de site ging echter reeds tot de 2de helft 13de-begin 14de eeuw terug. Het bestond uit vertrappele strandafzettingen gelegen op ca. 3,6 m. T.A.W. Hierop werd geleidelijk stuifzand afgezet.

De oudste begravingen in dit pakket dateren van vóór de bouw van het nu nog gedeeltelijk bewaarde bedehuis. Ze kunnen geassocieerd worden met een eerste bouwfase (het koor ?), die echter nog niet nader kon onderzocht worden. De aangesneden funderingen van de kerk

behoren samen met de nog in opstand bewaarde vieringstoren tot een latere bouwfase, die rond het midden van de 14de eeuw te situeren is. Op de vieringstoren sloot een dwarsbeuk aan. De benedenkerk, oorspronkelijk basilikaal gepland, werd als hallekerk opgebouwd of althans aangezet.

Na de plundering van de stad in 1383 werd het areaal van de parochie gemilitariseerd. Hertog Filips de Stoute liet in 1385 rond de kerk een kasteel optrekken, dat bij de versterkingswerken van de stad na 1387 in de nieuwe stadsgracht kwam te liggen. Het kasteel van Nieuwpoort bestond uit een 8-hoekige ringmuur versterkt met halfronde torens. Bij de opgraving kon één van de torens en een gedeelte van de ringmuur worden vrijgelegd. De 2 m brede weermuur was van spaarbogen voorzien. Binnen de ommuring verrees tegen de zuidelijke zijbeukmuur van de kerk een vierhoekig gebouw van binnenwerks 4,5 op 5,5 m. Deze had een halfondergrondse kelder, die via een trap in de noordmuur toegankelijk was.

Het kasteel werd in 1576 opgegeven. De noord- en zuidmuur werden in de buitenmuren van de flanken van een nieuw bastion opgenomen. Van de verbouwingswerken, tussen 1816 en 1822 hieraan uitgevoerd bleven sporen bewaard. Deze omvatte ondermeer de verbouwing van de vieringstoren tot kruitmagazijn en de bouw van een bijhorende afsluitmuur. Laatstgenoemde was geconstrueerd op een houten raamwerk dat op ingeheide palen rustte.

J. TERMOTE - P. VANDAMME

Stadsarcheologisch onderzoek te Nieuwpoort (W.-VI.)

In augustus-september 1987 voerde de Werkgroep Archeologie voor Veurne en Omstreken een noodopgraving uit op de door nieuwbouw bedreigde percelen gelegen in de Astridlaan 40. Dit onderzoek leverde belangrijke inlichtingen, niet alleen omtrent de occupatiegeschiedenis van de plaats, maar tevens betreffende de vroegste stadsontwikkeling. De percelen waren gelegen aan de noordwestrand van de middel-eeuwse stad. Naar de kadastrale bronnen te oordelen waren ze zeker reeds ingenomen in het begin van de 14de eeuw en kwamen ze op het eind van diezelfde eeuw binnen de stadsmuur te liggen.

Het terrein vertoonde de volgende opbouw. Op het ongeroerde duin kwam tussen + 5,5 en 6 m. T.A.W. een eerste bodem tot stand. Deze bestond uit een ca. 20 cm. dikke lichthumeuze laag die naar het zuidwesten toe geleidelijk afliep. Ondiepe kuiltjes vormden hierin de enige sporen. Het vondstenmateriaal omvatte grijsgebakken waar en hoogversierd aardewerk. De import was vertegenwoordigd door keramiek uit de Rouen-regio. Het geheel is midden/2de helft 13de eeuw te dateren.

Boven deze bodem rustte een steriel zandpakket, dat deels door de wind, deels door menselijk ingrijpen tot stand kwam. Vanaf + 8,2 m. T.A.W. werd hierop een nieuwe bodem gevormd. De sporen omvatten een reeks 14de-15de eeuwse afvalkuilen, die vermoedelijk bij de woningen van de oostwaarts gelegen Kokstraat behoorden. De oudste kuilen bestonden uit een 4-tal langwerpige kuilen met V-vormig profielverloop die tot 2 m. diep reikte. De rijke vullingen bevatten naast grijsgebakken keramiek een grote hoeveelheid beendermateriaal, bootnagels en bouw materiaal. Importkeramiek was zeldzaam en hier viel op dat het Engelse, vooral uit Yorkshire afkomstige vaatwerk de Rijnlandse waar overtrof.

Een cilindervormige afvalkuil uit de 2de helft van de 15de eeuw sloot de rij af. Hierin staken enkele scherven Spaanse lustermajolica.

De westhelft van het terrein was bij de heropbouw van de stad en de aanleg van de Astridlaan in het eerste kwart van deze eeuw niet minder dan 3 m. afgelaagd. Hierdoor verdween met uitzondering van enkele 17de-18de eeuwse funderingsresten nagenoeg elk spoor van de vroegere bewoning. De gegevens zijn vooral voor de vroegste stadsgeschiedenis van belang. Ze tonen aan dat de bewoning hier pas in de loop van de 13de eeuw een aanvang nam en dit terwijl de stad toch reeds in 1163 gesticht was. Bovendien levert de basisstratigrafie een nieuwe aanwijzing voor een toegenomen duinvorming in de 2de helft van de 13de eeuw.

J. TERMOTE - P. VANDAMME

Stadsarcheologisch onderzoek te Roeselare (W.-VI.)

Ten zuiden van de stadskern van Roeselare werd in het voorjaar van 1987 door leden van de Werkgroep Archeologie Roeselare i.s.m. de

VOBoW een aantal waarnemingen verricht. Bij nieuwbouw in de Zuidstraat 39 werd boven het Mandelalluvium de aanwezigheid van een 14de eeuws stortpakket vastgesteld, dat naast een belangrijke hoeveelheid schervenmateriaal en leder tevens een gepolijste silexbijl bevatte. De aangetroffen bewoningssporen hierin dateren echter pas uit de 17de-18de E. Ze bestonden uit een 2-tal bakstenen waterputten, waarboven later een reeks baksteenmuren, gefundeerd op ingeheide palen, werden opgetrokken.

In het door nieuwbouw bedreigde areaal tussen de Verwerijstraat en de Sint-Michielstraat werd d.m.v. een 2-tal proefsleuven de terreinopbouw onderzocht. Ook hier rustte boven het zandlemig afzettingspakket van de Mandel een stortpakket met 14de eeuwse archaeologica. Hierin waren een 2-tal baksteenfunderingen met eerder slordige afwerking aangezet. Voor een precieze datering en interpretatie van deze bouwresten dient een uitgebreider onderzoek te gebeuren. Een nivelleringslaag, die met de bouw van de nog bestaande 18de eeuwse gebouwen te associëren is, dekte dit geheel af.

De waarnemingen 1987 leveren nieuwe elementen voor de kennis van de stadsontwikkeling van Roeselare. Ze tonen aan dat de drassige beekvallei van Mandel en Collievijverbeek ten zuiden van de oude stadskern pas na systematische grondopvoer in de loop van de 14de E. voor bewoning werd ingenomen. Deze wijze van "landwinning" werd ook op andere plaatsen in de stad vastgesteld. Waarnemingen, op het eind van de 19de E. in de binnenstad verricht, vermelden in de onmiddellijke omgeving van de Mandel met palen gestuite grondmassa's. Deze sporen gingen de geschiedenis in als de resten van het prehistorisch paaldorp van Roeselare.

J. GODERIS - J. TERMOTE

De stadsversterkingen uit de Bourgondische periode in Kust-Vlaanderen (W.-VI.)

De dreiging van een Engelse inval in Kust-Vlaanderen vanaf 1384 vormde de aanleiding tot de omvangrijkste reeks versterkingswerken, die in dit gebied gedurende de middeleeuwse periode werd opgetrok-

ken. Het geheel bestond uit een gordel van nieuwe of aangepaste stadsversterkingen langs de kustlijn en de grens met het koninkrijk Frankrijk. De belangen van de steden en van Hertog Filips de Stoute waren hierbij gelijklopend. In deze gordel waren o.m. opgenomen Sluis, Damme, Brugge, Diksmuide, Nieuwpoort, Veurne, Duinkerke, Ieper en Kortrijk.

De concrete uitbouw, gesitueerd tussen 1385 en de eerste jaren van de 15de e., verschilde naargelang het strategisch belang en de financiële draagkracht van de diverse steden. Te Sluis, Veurne, Nieuwpoort, Duinkerke, Ieper en Kortrijk werden de bestaande grachten of aarden wallen door een bakstenen weermuur met torens vervangen. Te Brugge en te Diksmuide paste men de poorten aan, terwijl te Damme de ingreep tot de aanleg van een nieuwe aarden wal met stenen poorten beperkt bleef.

Bij de belangrijkste steden liet de hertog, zo dit nog niet opgetrokken was, een kasteel oprichten dat als vooruitgeschoven verdediging maar ook als dwangburcht bedoeld was. Dit was o.m. het geval te Sluis (1385), Nieuwpoort (1385), Kortrijk (1394) en waarschijnlijk ook te Diksmuide. Nieuwbouw volgens het gebastioneerde vestingsstelsel en systematische ontmantelingen vanaf het eind van de 18de e. zijn er de oorzaak van dat bovengronds van deze versterkingswerken, met uitzondering van (gedeelten van) de poorten van Brugge en enkele resten van vestingstorens te Ieper, niets bewaard bleef.

Het archeologisch onderzoek kan dan ook bovenop de historische en iconografische bronnen belangrijke aanvullingen leveren betreffende deze voor de vestingsbouw cruciale fase, waarin de eerste aanpassingen aan de toen opkomende artillerie plaatsgrepen.

Dit gebeurde nu reeds via toevalsvondsten (o.m. de Zuidpoort te Veurne) en meer systematisch onderzoek (het kasteel te Nieuwpoort) en enkele vestingstorens te Ieper. Hier ligt voor het stadsarcheologisch onderzoek duidelijk een taak weggelegd.

J. TERMOTE

Onderzoek van de Leeuwentoren te Ieper (W.-VI.)

Ieper, in de Late Middeleeuwen één van de drie grote steden van het graafschap Vlaanderen, kende een bewogen vestingsgeschiedenis, die echter nog steeds onvoldoende onderzocht is.

Betreffende de versterkingen vanaf 1388 door de stad gerealiseerd, als reactie op de dreiging van een Engelse inval in Kust-Vlaanderen, zijn we dankzij de stadsrekeningen goed ingelicht. Bij deze grootscheepse werken verving men de bestaande aarden versterkingen door een doorlopende bakstenen weermuur met torens. Het zuidelijke tracé, dat ondanks de aanleg van de gebastioneerde vesting bewaard bleef, werd vanaf 1855 afgebroken.

Belangrijke gedeelten ontsnapten echter aan de vernieling. Reeds in 1981 werd de toevallig ontdekte toren van de Predikheren vrijgelegd en gerestaureerd. In mei 1987 vatte de Werkgroep Archeologie Ieper i.s. m. de VOBOW het onderzoek van de Leeuwentoren aan. Deze constructie, tussen 1395 en 1400 opgetrokken, was de grootste toren van de vesting. Hij kende belangrijke verbouwingen in functie van de evoluerende belegeringstechnieken.

De ronde toren (diam. 13 m., muurdikte 2,5 m.) was in opstand tot 3 m. hoog bewaard. De oorspronkelijke kern is opgetrokken met een rode baksteen (23x10x6) en bekleed met een geel bakstenen parement (20x9,5x5,5). De sokkel vertoont een bekleding met vierkant gekapte blokken Artesische zandsteen. De uitrusting van de benedenverdieping bestaat uit 3 schietgaten.

In het midden van de 15de eeuw greep een eerste aanpassing plaats. Hierbij werd het buitenparement vernieuwd (gele baksteen van 22x6x10), de schietgaten tot kanongaten omgewerkt en de verbinding met de stadsmuren door gebogen flanken vervangen.

Een grondige verbouwing volgde in de loop van de 16de e. en beoogde een aanpassing tot geschutstoren. De gelijkvloerse verdieping werd met een bolgewelf afgedekt en via een 22 m. lange poterne onder de wal toegankelijk gesteld. Op deze gang sloot een zijuitgang aan, die toegang gaf tot de voet van de toren.

In deze toestand kwam tot de slooping in 1855 geen noemenswaardige wijziging. Wel werd tijdens de 1ste W.O. in de buitenmuur een kleine wachtpost aangebracht.

Stadsarcheologisch onderzoek te Ieper (W.-VI.)

In de loop van 1987 konden op enkele grote bouwerven in en om de stad Ieper waarnemingen worden verricht.

Bij verbeteringswerken aan de afleiding van de Ieperlee, uitgevoerd door de Waterzuivering Kustbekken, kwamen langs de Molenstraat een met baksteen beklede glacis en belangrijke muurresten van de ravelijnen en/of de bastions aan het licht van de vestingsgordel, die vanaf het laatste kwart van de 17de eeuw rond de noordelijke benedenstad werd aangelegd. Een meer precieze datering van deze resten zal pas door gecombineerd iconografisch/historisch onderzoek mogelijk zijn.

In de stadskern leverde de 900 m² grote bouwput van het nieuwe hospitaal langs de Rijselstraat sporen op van een verdwenen stadsgracht. Het verloop ervan is nu nog duidelijk in de parallel verlopende tracés van de Lombaard-, Wanninck-, Paddepoelstraat en van de Schitte-laere-, Rijke Klarenstraat te volgen. Dit gedeelte van de stadsgracht behoorde naar alle waarschijnlijkheid tot de 2de stadsomwalling, die in de 12de e. aangelegd werd. De definitieve opgave dateert van rond het eind van de 14de e., toen een nieuw meer zuidelijk gelegen tracé van de stadsommuring aangelegd werd.

De onderste vulpakketten bevatten een belangrijke hoeveelheid archaëologica, waarvan het jongste materiaal zeker tot het begin van de 14de e. terugging. Vermeldenswaardig is het voorkomen van enkele fragmenten van polychroom beschilderde wijnkannen uit de Saintonge. Het levert het bewijs dat deze waar ook het hinterland van Vlaanderen bereikte.

J. TERMOTE - E. NOTEBAERT

Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.-VI.)

Bij het stadsarcheologisch onderzoek te Brugge in 1987 ging de aandacht vooral naar een 4-tal terreinen in het noordelijk deel van de stad, vooral met de bedoeling nieuwe gegevens te verwerven betreffende de evolutie van de hydrografie in de Brugse binnenstad. Het gaat om ter-

reinen aan de Wulpenstraat, het Oosterlingenplein, de Spiegelrei en de Augustijnenrei.

In oktober 1987 werd een grootschalig onderzoek aangevat op de Burg n.a.v. de bouwwerken voor een nieuw hotelcomplex.

Het onderzoek aan de Wulpenstraat, dat reeds in 1986 van start ging, toonde de aanwezigheid aan van een voorromeinse stroomgeul, die actief bleef tot in de Romeinse tijd. Dit wordt aangetoond door sporen van Romeinse bewoning op het Pleistoceen zand naast de stroomgeul. Gallo-romeins schervenmateriaal kwam (door uitschuring?) op de hellingen van de stroomgeul terecht (nog steeds op het pleistoceen). Hierboven vormde zich dan een oeverwal, waarop opnieuw Gallo-Romeinse vondsten *in situ* werden aangetroffen. De stroomgeul slibde na de Romeinse tijd verder dicht. Er is een overgang merkbaar (via de schelpen) van een zout watermilieu naar een zoetwatermilieu. Wanneer de mariene invloed precies ophield is moeilijk te achterhalen. Tot in de vroege 13de eeuw bleef de vroegere stroomgeul als een lichte depressie zichtbaar. Tot dan ook werd er nog kleiig materiaal in afgezet (wellicht occasioneel). In het 1ste kwart van de 13de eeuw worden draineringsgrachten gegraven om het terrein definitief bruikbaar te maken voor landbouw en/of bebouwing. Op hetzelfde terrein werden ook bewoningssporen aangetroffen uit de late middeleeuwen en de post-middeleeuwen. Zo leverde een 15de eeuwse ronde mestput met een diameter van ca. 3,50 m. een massa archeologica op: aardewerk, glas, metaal (o.m. pelgrimsteken), leder (o.m. lederen handschoen) en hout.

De onderzoeken aan het Oosterlingenplein, de Spiegelrei en de Augustijnenrei (de eerste twee juist binnen de stadsomwalling van 1127, de derde er juist buiten) toonden aan dat heel het noordelijk deel van de omwalling van 1127 werd aangelegd in een laaggelegen drassig gebied, dat doorsneden werd door een natuurlijk waterloopje. Zowel aan het Oosterlingenplein als aan de Augustijnenrei zijn er voldoende aanwijzingen dat dit natuurlijke waterloopje werd ingeschakeld (en gekanaliseerd) in de omwalling van 1127, waarna de terreinen binnen en buiten deze omwalling werden opgehoogd om ze bewoonbaar te maken. De eerste bewoningsfase op het Oosterlingenplein mag dan ook pas in de vroege 13de eeuw geplaatst worden.

De eerste bewoning op de terreinen langs de Augustijnenrei gaat samen met de oprichting van het Augustijnenklooster in de 1ste helft van

de 13de eeuw. Van dit klooster werden dan ook sporen aangetroffen van de kerk, de pandgang en het lavatorium. In de kerk werden slecht bewaarde resten van beschilderde grafkelders aangetroffen. Twee muurfragmenten werden gerecupereerd. Vermelden we nog de aanwezigheid van een veenlaag boven het pleistocéen zand op de drie bovengenoemde terreinen.

N.a.v. het nieuwbouwproject voor een groot hotelcomplex met ondergrondse parking op de Burg (bouwblok tussen Mallebergplein, Hoogstraat en Burg) werd een grootschalig archeologisch onderzoek op touw gezet. Tijdens de eerste fase van de graafwerken (tot -2,50 m. onder straatniveau) voor de parking werd door de Stedelijke Archeologische Dienst i.s.m. de Brugse Algemene Bouwonderneming (hoofdaannemer) en de firma Claeys P.V.B.A. (onderaannemer) een groot deel van de substructies van de koorpartij van de 12de eeuwse Romaanse Sint-Donaaskerk vrijgelegd. De opgegraven resten bestaan uit de ruwe funderingen van het kooruiteinde van de Sint-Donaaskerk, bewaard op een diepte tussen 3,30 m. en vermoedelijk ca. 6 m. onder het huidig straatniveau, d.w.z. afgewerkte muren van gemiddeld bijna 3 m. hoog. Het feit dat dit muurwerk, bedoeld om als funderingen te dienen, volledig werd afgewerkt, kan alleen verklaard worden door een looppniveau dat in de 12de eeuw meer dan 3 m. lager lag dan het huidige. Dit werd ook aangetoond door meerdere werkvloeren boven elkaar, ontstaan tijdens de bouw, waartussen ophogingen werden aangetroffen.

De gevonden muurresten omvatten :

1. De kettingmuur van de halfronde absis van het koor (2 m. dik) met twee pilasters aan de binnenzijde.
2. De buitenmuur van de kooromgang rond deze absis.
3. Drie straalkapellen, aan de buitenzijde recht afgesloten. De noordelijke straalkapel is binnenin half rond afgesloten, de askapel is binnenin recht afgesloten en de zuidelijke omsluit een ongeveer vierkante waterput van 6 m. diep.
4. De aanzet van de noordelijke en zuidelijke koorbeuk.

Het geheel beslaat een oppervlakte van 25 bij 16 m. Al deze constructies zijn gebouwd in glauconiethoudende zandsteen (zgn. veldsteen), hier en daar vermengd met blokken tufsteen. Resten van twee in de 15de of 16de eeuw aangebouwde straalkapellen in baksteen werden eveneens vrijgelegd. De 6 m. diepe waterput in de zuidelijke straalkapel

kapel bevatte honderden kg. archeologica (aardewerk, metaal, hout en leder) uit een periode van de vroege 13de eeuw tot de 18de eeuw. Op het ogenblik van de redactie van deze tekst (eind dec. '87) werden deze resten, evenals de nog niet opgegraven resten onder het Burgplein, bij ministerieel besluit reeds voorlopig beschermd en worden plannen uitgewerkt om integratie in het nieuwe hotelcomplex mogelijk te maken.

H. DE WITTE

Archeologisch onderzoek te Dendermonde (O.-VI.)

Op een braakliggend terrein, op de hoek van de Sint-Rochusstraat en de Begijnhoflaan, is een oude bakstenen zijgevel met twee dichtgemetselde spitsboogvensters vrijgekomen. Deze bouwresten kunnen vrij gemakkelijk geïdentificeerd worden als de zijgevel van de voormalige *kapel van de Rederijkerskamer de "Distelieren"*, waarvan het godshuis reeds in 1475-1480 vermeld wordt. De kapel werd in 1489 vermoedelijk achter dit godshuis opgericht. In 1914 brandde het intussen verbouwde complex af. In 1924 heeft men op dezelfde plaats twee woningen en een kleinere kapel opgericht. Hierbij bleven de westelijke zijgevel en de zuidelijke langsegevel gedeeltelijk bewaard. In de langsegevel werden vier steunberen en de aanzetten van drie spitsboogvensters vrijgelegd, samen met de bevloering van een bijgebouwtje. Haaks op de westelijke zijgevel werden de muren en twee vloerniveau's teruggevonden van wat vermoedelijk één der godshuizen is geweest. Het bestond uit twee kamers: een achterkamer van 3,55 x 5 meter en een voorkamer, die nu grotendeels onder de straat ligt. De vroegere Berouwstraat was in de late middeleeuwen dan ook aanzienlijk smaller dan de huidige Sint-Rochusstraat. Het 15de- en 16de-eeuwse bewoningsvlak situeert zich ca. 1 meter lager dan het huidige straatpeil. Enkele meters verder werd de oude gracht aangesneden, die tot in de 19de eeuw de verbinding vormde tussen de eerste (Torregracht) en de tweede (Oude Vest/Rommelaar) middeleeuwse stadsomwalling.

In het Sint-Alexiusbegijnhof ging de aandacht van onze werkgroep (WAM) naar de gewezen *infirmierie* (nr. 24). Het gebouw dateert uit

1709. Voordat de bevoeringswerken van de binnenkoer zouden voltooid worden, werd tot een beperkt bodemonderzoek besloten. Ten westen van de achterdeur kon een rechthoekige, dubbele bakstenen beerput vrijgelegd worden. Bovenaan bleven de aanzetten van een tongewelf bewaard; onderaan ontbrak een stenen vloer. De beerput tegen de achtergevel (130 x 110 cm.) was volledig gevuld met afbraakmateriaal. Hij werd "bevoorraad" via een schuin aflopende bakstenen mond in de fundering van de infimerie. Deze stond, via een pijp van aardewerk, in verbinding met de gemakopening die in een muurnis op de verloop van het gebouw werd teruggevonden. De tweede beerput (90 x 110 cm.) was nog grotendeels gevuld met 18de- en 19de-eeuws materiaal (ceramiek, porselein, glas, enz.). Hierboven stond oorspronkelijk waarschijnlijk een klein houten of stenen gemakhuisje.

A. STROOBANTS

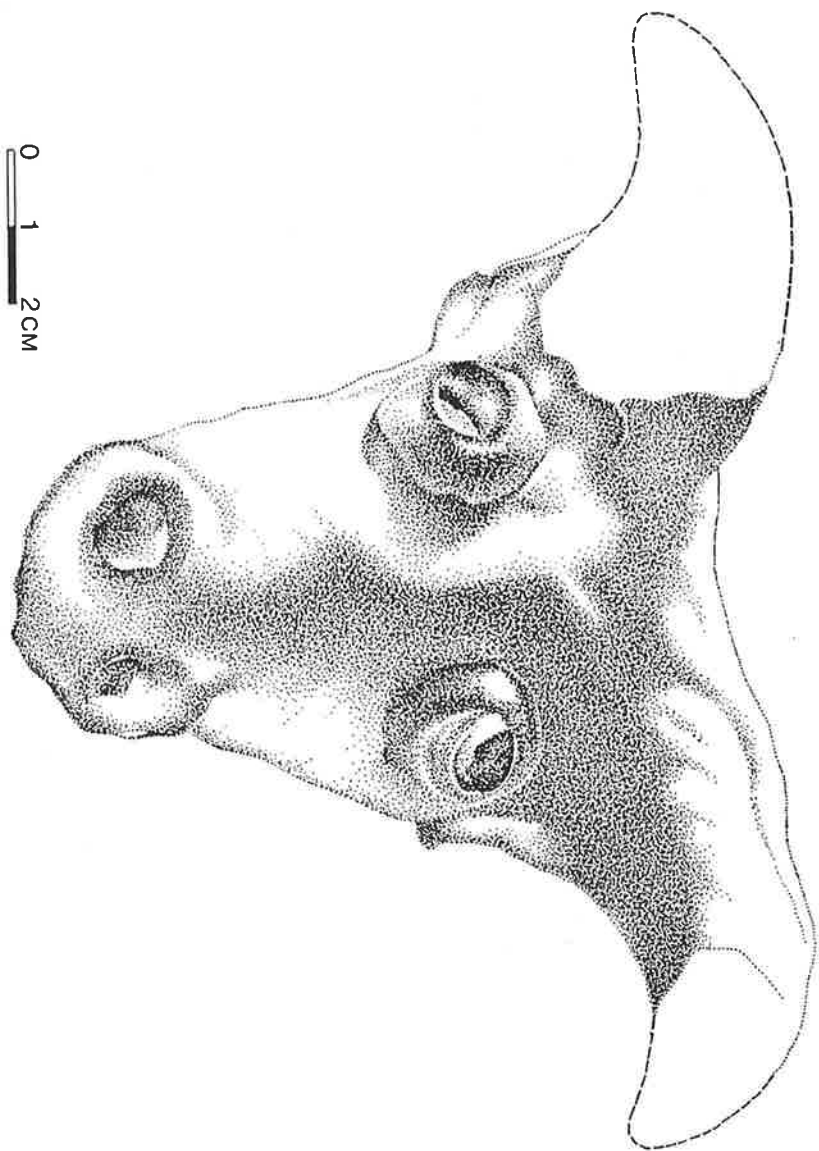
Stadsarcheologisch onderzoek in Gent (O.-VI.)

Het stadsarcheologisch onderzoek richtte zich in 1987 bijna uitsluitend op de Gentse binnenstad. Een aantal bevindingen hebben betrekking op de ontwikkeling, het stadsbeeld en het leven in het middeleeuwse Gent.

Een opgraving in de Gouvernementstraat is van wenzelijk belang voor de ontstaansgeschiedenis van Gent. De oudste lagen bevatten o.a. schelpenceramiek en roodbeschilderd aardewerk van Franse (?) origine. Typische Merovingische of Karolingische sporen werden er echter nog niet aangetroffen.

Voor het eerst werden er in de binnenstad goed bewaarde houtbouwelementen ontdekt. Deze aan de Ajuinlei gingen echter verloren vóór ze konden geregistreerd en bestudeerd worden. Van een balk in de Corduwaniersstraat is de precieze lokalisatie niet bekend. Meer geluk hadden we op de terreinen aan de Baaiesteeg-Ridderstraat waar de balken die als fundering dienden voor een gebouw in Doornikse kalksteen, in de late middeleeuwen het neringhuis van de houtbrekers, volledig konden onderzocht en bemonsterd worden.

Voorts werden er weer een tiental constructies uit Doornikse kalksteen en een vijftal gebouwen, opgetrokken met bakstenen van groot for-

*Gent: Kop van een koe in ongeglazuurd rood aardewerk
(nokbetroning (?), Kalversteeg, Gent; verz. Devos).*

maat, onderzocht. Deze bouwwerken van middeleeuwse origine bevinden zich in de Stadhuissteeg, de Schepenhuisstraat, de Onderstraat, de Korenmarkt, de Gouvernementstraat, de Koestraat, het Sint-Baafsplein, de Baaisteeg en de Ajuinlei. Het Ryhovesteen in de Onderstraat kon verder op een zeer gedetailleerde manier bestudeerd worden.

Bij restauratiewerken aan de Zuivelbrug kwam een gedeelte van een brugboog in Doornikse kalksteen, afgewerkt met een rolstaafprofiel, aan het licht. Deze brugboog behoort wellicht tot de Ser Boudinsbrug uit 1363-1364 die de omgeving van de Vrijdagmarkt met het voormalige grafelijke domein verbond.

De archeologische begeleiding van de restauratiewerken aan het Gravensteen leverde een aantal nieuwe bevindingen op voor de chronologie en de bouwgeschiedenis van de diverse constructies die het Gravensteencomplex uitmaken, evenals van de toegepaste constructietechnieken.

Tenslotte vermelden we nog een kop van een koe in ongeglazuurd rood aardewerk, ontdekt bij wegenwerken in de Kalversteeg. Mogelijk behoorde deze tot een nokversiering.

M.C. LALEMAN - P. RAVESCHOT

Stadsarcheologie te Geraardsbergen (O.-VI.)

Het onderzoek in de tuin van het volkshuis aan de Markt ging in de natte zomer van 1987 verder. Onder een vullaag van 150 cm. à 200 cm. dik, doorzaaid met scherven (de oudste uit de 18de eeuw), lijnde zich over vier meter een doorsneden grondvlak af. De reden vonden we op 450 cm. diepte. We troffen er een constructie aan van \pm 144 cm. breedte. Dit metselwerk bestaat uit 100 cm. veldsteen gevolgd van een spatie van 14 cm. en een baksteen van 30 cm.

In de stratigrafie van de wand aan de oosterzijde komt een kleihoop te voorschijn. De klei is doorspekt met houtskool en heeft centraal een hoogte van 250 cm. Verscheidene instortingen en grondverzakkingen houden ons echter verstoken van wat we vermoeden een aarden wal te zijn.

E. BORREMANS

Stadsarcheologie in Mechelen (Antw.)

In 1987 werden door de Mechelse Vereniging voor Archeologie verscheidene projecten aangevat, verdergezet of afgewerkt.

De tweede fase van het archeologisch onderzoek van het huis Michiels (De Clippel-Het Emerken) op de Korenmarkt te Mechelen werd in september 1987 afgesloten. Zoals in een eerdere uitgave gemeld, spitste dit onderzoek zich toe op de kelders van het pand. (*Archaeologia Mediaevalis* 1987, p. 62) In de voorkelder kwamen daarbij drie vloerniveau's aan het licht, waarvan de oudste, bestaande uit grote rode tegels, ten minste teruggaat tot de 15de eeuw, hetgeen gestaafd wordt door de aanwezigheid van blauwgrijs aardewerk op dit niveau.

Door deze archeologische campagne kon de bouwevolutie binnen de kelder nauwkeurig worden bestudeerd waarbij ook de nodige aandacht werd besteed aan sporen van vroegere doorgangen naar de kelders van de belendende huizen. Daarbij bleken de archeologische gegevens niet alleen de historische gegevens te bevestigen maar ze op talrijke punten aan te vullen en te verduidelijken.

Tijdens restauratiewerken in de voormalige Minderbroederskerk te Mechelen kon de Mechelse Vereniging voor Archeologie een aantal waarnemingen doen die een belangrijke aanvulling betekenen voor de resultaten van het onderzoek dat door de vereniging in voorgaande jaren werd uitgevoerd (*Archaeologia Mediaevalis* 1985, p. 59-61) Bij graafwerken kwamen o.a. een aantal zware muurconstructies aan het licht die nauwkeurig konden opgetekend worden waardoor thans een vrij duidelijk beeld kan gevormd worden van de 14de eeuwse koorpartij van dit kerkgebouw.

Nieuwbouwwerken in de wijk Heembeemd-Klein Begijnhof stelden de MVA in staat een beperkt archeologisch onderzoek uit te voeren naar de oudste bewoningssporen in dit gebied. Op een diepte van ca. 1,20 m. werd op verscheidene plaatsen blauwgrijs aardewerk aangetroffen hetgeen de resultaten van vroeger onderzoek in de Zelestraat en de Guldenbodemstraat bevestigt, nl. dat het gebied Heembeemd-Klein Begijnhof reeds vanaf de 14de eeuw een zeer intensieve bewoning kende (*Archaeologia Mediaevalis*, 1987, p. 63)

Eind september startte de Mechelse Vereniging voor Archeologie met een systematisch onderzoek van een drietal woningen in de Katelijnestraat te Mechelen (Koning van Engeland, Het Hoefijzer, De Weerelt)

(respectievelijk uit de 16de, 17de en 18de eeuw). In de tuintjes kwam in eerste instantie overwegend materiaal uit de 17de en 18de eeuw aan het licht. Tot de opmerkelijke vondsten van een lager archeologisch niveau behoren een benen spatel met bewerkt heft, een muntgewichtje (Franse Kroon, begin 17de eeuw, Antwerpen; met op de keerzijde een hand met de letters L M), en een tweetal munten (Oord, Albrecht en Isabella, 1603, Maastricht Korte, Karel V, 1547, Antwerpen).

Op een diepte van ca. 80 cm. werden scherven blauwgrijs aardewerk aangetroffen en kwam een volgestorte beerput aan het licht die nog verder moet onderzocht worden.

In de komende maanden zal het onderzoek in de Katelijnestraat nog worden uitgebreid waarbij ook het inwendige van de woningen uitvoerig aan bod zal komen.

M. SWINNEN

Stadsarcheologie te Maaseik (Limb.)

Na Gent, Brugge en Antwerpen, was de stad Maaseik (23.000 inwoners) in 1984 de vierde stad in Vlaanderen die een stadsarcheoloog aanwierf. Nochtans is Maaseik de eerste stad waar de stadsarcheologische dienst haar eigen museum heeft: het Regionaal Archeologisch Museum (RAM).

De opgravingen, zowel *intra* als *extra muros*, die sinds 1984 gebeurden, waaronder de opgraving van een volledig kloostercomplex uit de 17de-18de eeuw, zijn nog ongepubliceerd. Er wordt thans aan de verwerking van de archeologische vondsten gewerkt.

In 1987 ging de aandacht hoofdzakelijk naar de inrichting van bovenvermeld museum. Naast een interessante collectie prehistorische, Romeinse, Merovingische en Karolingische archaeologica toont het RAM ook een uitgebreide verzameling middeleeuwse en post-middeleeuwse realia en vondsten, die grotendeels afkomstig zijn van de opgravingen 1984-1987.

De opgravingen in 1987 waren meestal noodopgravingen.

- Zo werd er langs de Everstraat een 19de eeuwse waterput ontdekt, waarin op de bodem fragmenten van een 16de eeuwse grafsteen lagen.

- In de Vullerstraat werd de waterput ontdekt die vanaf de 18de eeuw (?) fungeerde als "straatput". Bij de herinrichting van de straat werd rekening gehouden met deze vondst, die als dusdanig in de bestrating werd aangeduid.

- Langs de Walstraat werd er bij bouwwerken een waterput gevonden. Na onderzoek bleek dat deze 5m20 diepe put geen dateringelementen bevatte.

- Onder de opgravingen *extra muros* vermelden we onderzoek te St. Jansberg (19de eeuwse waterput) en Geistingen (8ste-16de eeuw).

Tijdens de bouw van het RAM werd een cirkelvormige beerput ontdekt, die behoorde bij het pand, Markt 45. Via allerlei vondsten (Munt, keramiek, glas) is deze put te dateren in de 15de-16de eeuw. Daar deze beerput gelegen is in de inkomhal van het museum werd de opening gelaten in de vloer, waarlangs de toekomstige bezoeker via spiegels de put kan aanschouwen.

Tijdens verbouwingenwerken in het plaatselijk BBL-kantoor werden vele bouwhistorische en archeologische vondsten geregistreerd. Een eerste bescheiden tentoonstelling met vierkleurenfolder werd bij gelegenheid van de opening van dit kantoor op 9 mei georganiseerd.

H. HEYMANS

Het Oosthof te Koekelare (W.-VI.)

Eind augustus 1987 groeven de "Spanhiers", een Koekelaarse amateursvereniging voor lokale archeologie, een paar sleuven in de Oosthofmotte. Die motte is gelegen in een weiland ten westen van de Galgestraat in Koekelare (kadaster: sectie C, nr. 1054d). De Galgestraat heette nog in de 19de eeuw de Abeeledreef en was de toegangsweg van het Oosthof naar de grote weg Diksmuide-Brugge.

De ronde motte steekt nu nog 2,5 m. boven het maaiveld uit. Ze bezit een diameter van ca. 30 meter en is omringd door een sterk verzande walgracht die op bepaalde plaatsen meer dan 10 meter breed was. Het site maakt en maakte deel uit van een groter terrein (sectie C, nrs. 1127^a, 1126^a, 1125 n⁴ en 1054^d), dat in een ommeloper van 1705-1711 als volgt wordt omschreven: "een groot omwald, bijna vierkant terrein met bijna in het midden een binnenwal met een motte, waarop eertijds

het Oosthof stond." Dit hele terrein mat 5 gemeten, 1 lijne, 62 roeden of ca. 2,5 ha.

Voortgaande op die traditie, waarvan de sporen nu nog duidelijk en volledig in het landschap herkenbaar zijn, kan afgeleid worden dat we met een voor- en een opperhof van een motte of walgrachtsite te doen hebben. Het geheel werd bevoeid door de St.-Maartensbeek. De heuvel werd aan de oost- en zuidzijde wel geschonden door afgravingen en door het inplanten van bunkers in de Tweede Wereldoorlog. Als verkenning voor een systematische opgraving in augustus 1988 werden een paar proefsleuven getrokken, die tot op de moederbodem reikten. Uit de langste sleuf, lopend aan de westzijde van de rand naar het midden van de heuvel, kwamen duidelijk herkenbare ophogingslagen aan het licht. Een zwarte onderlaag bevatte alleen houtskoolresten. Daarop kwam een zandlaag. In een derde laag die slechts aan de rand van de terp voorkwam, zaten dertiende-eeuwse scherven.

Het behoort tot de mogelijkheden dat de eerste ophogingen uit de 12de eeuw dateren, de eeuw waarin ook voor het eerst sprake is van de heren van Koekelare, residerend in het Zuid- en Oosthof. De motte van het Zuidhof bevindt zich in een veel betere toestand dan die van het Oosthof, maar ligt in het gemeentelijk park en is begroeid met bomen, waardoor prospectie voorlopig geen kans krijgt.

Verder waren nog latere zandlagen te herkennen. De ophogingen zijn telkens duidelijk gescheiden door een zwart laagje, dat erop wijst dat het een tijdje duurde vóór aan een nieuwe ophoging werd begonnen. Ook werd gestoten op een twee meter breed bouwsel van moefen (30x14x7 cm.) en bakstenen van kleiner formaat. Het was in de aangevoerde zandlagen ingegraven. Onderaan lagen de stenen ruw geschikt, maar naargelang het bouwsel klom (tot een meter hoog), werden de stenen ordelijk gelegd en met fijn wit zand gevoegd, zodat het bovenvlak mooi effen geworden was. Die dam strekte zich, volgens de huidige sleuven, over meer dan 5 meter uit, maar niet altijd tot op dezelfde hoogte. Volgens het verwerkte materiaal zou het gaan om een bouwsel uit de 17de eeuw. Het werd voorlopig getypeerd als een ophogingsstut.

De opgravingen in 1988 zullen ongetwijfeld meer gegevens verschaffen over de bewoningsgeschiedenis van de site. Ook hopen we de toegang te localiseren en de breedte van de walgracht na te gaan.

Archeologische activiteiten in de Westhoek (W.-VI.)

In samenwerking met het Wetenschappelijk en Cultureel Centrum van de Duinenabdij en de Westhoek te Koksijde werden enkele beperkte opzoekingen verricht. Zo werd een werkput gecontroleerd in Oostduinkerke en prospectiemateriaal uit Haringe (Poperinge) geïnventariseerd.

Ook werd de verzameling Florizone, die Gallo-Romeins, Karolingisch en middeleeuws materiaal bevat en sedert 1962 in de collectie van het museum van de Duinenabdij is opgenomen, bestudeerd.

Bij de controle van een werkput in Oostduinkerke (Sie D, 157 b) werd een frappante eigenaardigheid geconstateerd. De werkput lag op de overgang van de duinen naar de polders. In de oorspronkelijke zand-op-klei bodem waren evenwijdige slootjes uitgegraven tot 20 cm in de klei. De breedte van de slootjes schommelt tussen 50 en 70 cm. Voor zover kon nagegaan worden bedraagt de diepte 40 cm. De dammen tussen de slootjes zijn 20 à 30 cm breed. In het nivelleringspakket dat de slootjes afdekt werd archeologisch materiaal uit de 15-16de en begin 17de eeuw aangetroffen. De uitgestrektheid van het complex bedraagt waarschijnlijk ongeveer 40 op 20 m., wat zo'n 50 slootjes vertegenwoordigt. Er is voorlopig nog niet uitgemaakt waarvoor dit complex werd gebruikt. In elk geval lijkt vast te staan dat water in deze slootjes werd gelaten: (k)weekbassins ?

Prospectie, uitgevoerd door dhr. Delerue in Haringe (Poperinge), leverde twee Gallo-Romeinse vindplaatsen op. Een vindplaats ligt op de rand van het overstromingsgebied van de Heydebeek, een vertakking van de Ijzercreek (Poperinge, 7de afd., Sie B, nr. 665). De andere vindplaats (Poperinge, 7de afd., Sie F, nr. 45) ligt op 2 km. ten Z.O. van de eerste. In beide concentraties werd ook heel wat middeleeuws en post-middeleeuws materiaal aangetroffen dat van de 13de tot de 17de eeuw kon gedateerd worden.

De verzameling Florizone kwam tot stand naar aanleiding van de uitbating (1900-1934) van kleiputten in Wulpen. De kleiputten lagens langs de Bommelaerevaart tegen het kanaal Veurne-Nieuwpoort. De vondsten werden gedaan op een zandige opduiking. Het vroeg-middeleeuws en middeleeuws materiaal bestaat voor 99 % uit grijs aardewerk dat tussen de 9de en de 14de eeuw kan gedateerd worden. Uiteraard is dit ensemble, ondanks de vermenging, van ongemeen groot belang

voor de kennis van de lokale ceramiek in West-Vlaanderen van de 9de tot de 12de eeuw.

M. DEWILDE

Archeologisch/topografisch onderzoek van de site van de Duinenabdij te Koksijde (W.-VI.)

Archeologische/topografische prospectie vanaf 1984 gevoerd, liet toe nieuwe inzichten te verwerven in de vroegste siteverschuivingen van de abdij en de nederzettingen in de onmiddellijke omgeving. De these van een bewoning ouder dan de abdijsfase kon eerder reeds door archeologisch en antropologisch onderzoek verworpen worden. Het probleem van de ligging van de eerste abdij vanaf 1127 opgericht, diende echter nog steeds opgelost.

De tot nogtoe voorgehouden stelling, die de abdij op basis van een vermelding op het Pourbusschilderij, in de omgeving van de Sint-Laurentiuskapel plaatst (dit is ten noordoosten van de 13de eeuwse abdijskerk), is niet langer houdbaar. Uitgaande van de nieuwe gegevens o.m. betreffende het eerste grafveld en het oorspronkelijk terreinverloop, is de abdij van abt Fulco een 100-tal m. ten noordwesten van de ontgraven abdijskerk te situeren. Welk landschappelijk gegeven deze plaatsing bepaalde is vooralsnog niet uitgemaakt.

Het steeds groeiende domein rond de abdij met belangrijke uitbreidingen in 1219 en 1236 zou bovendien het bewoningspatroon in het omringende duingebied negatief beïnvloeden. Zo werd de eind 12de - begin 13de eeuwse nederzetting Simoenskapelle gelegen op de zuidrand van de duinengordel (op de plaats van het huidige Koksijde-Dorp) geremd in zijn uitbreiding. Dit was ook het geval voor de vissersnederzetting Koksijde, die in de loop van de 13de E. ontstond achter de zeereepduinen ten noorden van de abdij. De nederzetting, in oorsprong vermoedelijk de aanlegplaats voor de vissersvloot van de abdij, kende geen normale ontwikkeling en verdween in de loop van de 14de e. Het toponiem "Koksijde" (= aanlegplaats aan een hoge duin) ging evenwel op de nederzetting Simoenskapelle over.

J. TERMOTE

Archeologisch onderzoek in het ruilverkavelingsgebied Houthave (W.-VI.)

Sedert eind 1986 worden de eigenlijke herverkavelingswerken in het ruilverkavelingsgebied Houthave van nabij gevolgd. Hierdoor konden heel wat nieuwe gegevens ingezameld worden met betrekking tot de bewoningsgeschiedenis van dit stuk polders, dat zich uitstrekt over de vroegere gemeentes Klemskerke, Stalhille, Houthave, Varsenare en Meetkerke.

Bodemkundig wordt het gebied gekenmerkt door de aanwezigheid van een parallel kreekruuggenpatroon, waarvan verondersteld wordt dat het bijzonder complexe systeem teruggaat tot een Romeins grachtencomplex ter afwatering van een wellicht verdronken veenlandschap. Deze hoge kreekruuggonden, waarop nog heden ten dage de meeste landbouwexploitaties moeten gezocht worden, vormden reeds van oudsher de meest gunstige plaatsen waar de mens zich vestigde. Systematische controle van alle graafwerken leverden dan ook op heel wat plaatsen bewoningssporen op, vooral uit de volle middeleeuwen maar ook uit latere periodes.

In de lager gelegen stukken met veen in de ondergrond kon verder vastgesteld worden dat deze grondstof vrij systematisch en op bijzonder grootschalige wijze gewonnen werd. Hierbij werden talrijke Romeinse sites vernield.

Hoewel in het gebied ook duidelijk oudere voorbeelden gekend zijn, moet het winnen van veen wellicht hoofdzakelijk in de late middeleeuwen plaatsgegrepen hebben. Getuige hiervan is onder meer de aanwezigheid van aardewerk uit deze periode in de vullingspaketten van verschillende veenwinningsputten. Enkele verlaten laat-middeleeuwse sites, sommige met walgracht, zijn mogelijk te interpreteren als centra van waaruit aan veenwinning gedaan werd; niet zelden werden ze aangelegd boven opgevulde veenputten.

Ongetwijfeld moet men het gewonnen veen in massale hoeveelheden aangewend hebben als brandstof voor de baksteenproductie. Deze laatste is in de regio niet enkel geattesteerd door de historische bronnen. Op heel wat plaatsen troffen we immers duidelijke misbaksels aan, terwijl bij het egaliseren van enkele weilanden ongetwijfeld kleine veldovens vernield werden. Reeds vroeger was bij herkalibreringswerken aan de Noord-Ede een ander veldoventje ontdekt.

Onder het talrijke vondstenmateriaal valt tenslotte de aanwezigheid op te merken van heel wat zgn. baksteengoed, wat hoogstwaarschijnlijk wijst op lokale productie als nevenaspect van de baksteenindustrie.

Y. HOLLEVOET (Aspirant N.F.W.O.)

Vroeg-middeleeuwse bewoningssporen te Oudenburg (W.-VI.)

Tijdens de zomermaanden werd te Oudenburg een beperkt onderzoek ingesteld nabij de plaats waar bij systematische veldkartering mogelijk merovingische aardewerkscherven aan het licht waren gekomen. De site, gelegen langs de Zandstraat, in het grensgebied met de deelgemeentes Ettelgem en Roksem, bevindt zich op de uithoek van een pleistocene zandrug die tijdens de vroege middeleeuwen opdook in de toenmalige kustvlakte. De proefopgraving leverde benevens verschillende sporen uit de late IJzertijd en het tracé van twee Romeinse aarden wegen uit het Hoge Keizerrijk tevens enkele aanwijzingen op de voor de aanwezigheid van een vroeg-middeleeuwse nederzetting aldaar. Het betreft meer bepaald een afvalkuiltje, met wellicht metaalbewerkingsafval, enkele paalsporen, alsook de resten van een volledig uitgebroken vierkante houten waterput. Het geheel valt, op basis van het aangetroffen vondstenmateriaal, vermoedelijk in de laat-merovingische en/of vroeg-karolingische periode te situeren.

Y. HOLLEVOET (Aspirant N.F.W.O.)

Bewoningssporen uit de volle Middeleeuwen te Ettelgem (W.-VI.)

Tijdens het jaar 1987 werd in de Oudenburgse deelgemeentes Roksem en Ettelgem een nieuw rioleringsnet aangelegd. De aard van de werken liet niet toe zeer systematische waarnemingen te verrichten, zodat we ons moesten beperken tot enkele vaststellingen. Wel kon te Ettelgem, ten zuiden van de Oude Kerkstraat, de aanwezigheid van verschillende structuren vastgesteld worden. Benevens grachten, stand-

greppels en/of paalkuilen en een silo (?), werd wellicht ook een waterput aangesneden. De gerecupereerde aardewerkscherven laten voorlopig slechts een vrij algemene datering in de volle middeleeuwen toe. Benevens een weinig spaarzaam geglazuurd aardewerk en Rijnlandse import, betreft het vooral fragmenten van gewone reducerend gebakken gebruiksceramik. Ten zuiden van het onlangs gerestaurerde Romaanse kerkje werden nog een aantal nivelleringspakketten opgemerkt, waarvan de oudste vermoedelijk teruggaan tot de volle middeleeuwen en waaronder zich nog verscheidene sporen bevonden. Deze laatste leverden slechts beendermateriaal en steenbrokken op, alsook stukken van wellicht herbruikte Romeinse *tegulae*.

Y. HOLLEVOET (Aspirant N.F.W.O.)

Nieuwe vondsten in het Brugse havengebied (W.-VI.)

Aansluitend bij de bouw van een diepwaterkaai werden in 1987 opnieuw bijzonder grootschalige werken uitgevoerd in de Zeebrugse achterhaven, waarbij uiteindelijk zowat 175 ha. van het voormalige grondgebied van de gemeente Dudzele zou verdwijnen onder zandopspuitingen. Ten behoeve van deze opspuitingen en de ermee gepaard gaande afwateringsproblemen, werden metershoge bermen opgeworpen en kilometerslange grachten gegraven. Hierdoor konden heel wat nieuwe gegevens ingezameld worden over de bodemgesteldheid van het gebied en werden interessante waarnemingen verricht met betrekking tot de Romeinse inplanting in de regio. Talrijke middeleeuwse contexten werden bij deze graafwerken aan het licht gebracht en vernield. Deze dateren zowel uit de volle en late middeleeuwen en het betreft doorgaans bewoningssites. Vaak was het slechts mogelijk losse waarnemingen te doen, terwijl verder onderzoek nagenoeg uitgesloten was, gezien de snelheid en aard der uitgevoerde werken. Een site met walgracht kon, vooraleer het volledig van de kaart werd geveegd, aan een summier onderzoek onderworpen worden. De door de afwateringsgracht aangesneden walgracht kon ingetekend worden, waarna tevens een microtopografische kaart werd opgemaakt. Bij de verdere graafwerken kon de aanwezigheid vastgesteld worden van een

ronde bakstenen waterput op de rand van het min of meer driehoekige wooneiland. Opmerkelijk is de vondst van een fragment, wellicht van een bloembak, in zgn. baksteengoed met ingestempelde versiering op de buitenwand. Deze typisch laat-middeleeuwse aardewerkgroep is ook op de andere vindplaatsen uit deze periode vertegenwoordigd, onder meer door fragmenten van deksels en een spitdrager; een honde(?)kopje is wellicht afkomstig van een deksel met zoömorf handvat.

B. HILLEWAERT (Aspirant N.F.W.O.)

Y. HOLLEVOET (Aspirant N.F.W.O.)

Stadskernonderzoek te Heist (W.-VI.)

Vanaf eind maart werden te Heist op een tweetal plaatsen de graafwerken voor nieuwbouw van nabij gevolgd. Een eerste werf voor de bouw van een nieuwe vleugel aan het Instituut O.-L.-Vrouw Onbevlekt Ontvangen, langs de Kerkstraat te Heist, leverde heel wat interessante gegevens op met betrekking tot de topografie van het terrein tijdens de 14de eeuw. De belangrijkste vondst is echter die van tenminste 13 houten tonneputten, waarvan een tiental systematisch kon onderzocht worden. Het betreft telkens verschillende op elkaar geplaatste tonnen, sommige voorzien van een kuipersmerk, die in een eerste fase vermoedelijk als waterput, en na de verzanding als beerput gebruikt werden. Naast deze tonneputten kon ook de aanwezigheid van enkele waterputten in vlechtwerk vastgesteld worden. De beerputten leverden behalve het gewone keukenafval en een paar mooie glasvondsten, vooral ceramiek op. In een vierkante waterput werd onder meer een enorme hoeveelheid archaeologica uit ijzer aangetroffen, waaronder honderden nagels, allerlei deurbeslag en verschillende sloten. Aan de hand van de aangetroffen voorwerpen is het mogelijk om de putten te situeren in de periode eind 14de-begin 16de eeuw. De normale groepen aardewerk komen voor: reducerend en oxiderend gebakken waar bij de vroegste putten, en vooral roodgebakken ceramiek bij de jongere exemplaren, in beide gevallen soms vergezeld van Rijnlands steengoed. Bijzonder op te merken is de aanwezigheid van Hispano-Moreske lusterwaar.

Op het tweede bouwterrein, gelegen op de hoek van de Kerkstraat en de Vuurtorenstraat, kwamen opnieuw een 5-tal tonneputten aan het licht, die kunnen gedateerd worden in de periode eind 14de-begin 16de eeuw, met daarnaast ook een vermoedelijk 17de-eeuwse exemplaar. Naast de gewone gebruiksceramik kwam in de vulling van één der putten één of meer visnet(ten) aan het licht. Verder konden ook twee 14de-eeuwse mestputten, waarvan één wellicht met houten bekisting, onderzocht worden.

B. HILLEWAERT (Aspirant N.F.W.O.)

Bewoningssporen uit de volle Middeleeuwen te Zuienkerke (W.-VI.)

Naar aanleiding van rioleringswerken konden ten noorden van en vlakbij de dorpskern van Zuienkerke een aantal archeologische waarnemingen gedaan worden. Een bewoningssite uit de volle middeleeuwen werd aangesneden, waartoe diverse sporen zoals grachten, kuilen en een rechthoekige structuur met ingegraven vloerniveau, behoren. De vrij talrijke archaeologica die konden gerecupereerd worden, bestaan vooral uit scherven, beenderen en verschillende brokken natuursteen, waaronder fragmenten van maalstenen in basaltlava. Het ceramische materiaal vertoont een duidelijke meerderheid aan lokale vroege reducerend gebakken waar en verder ook wat import-aardewerk, waarvan het overgrote deel afkomstig is uit het Rijnland. Vermoedelijk kunnen de structuren gedateerd worden in de 11de eeuw en vormen ze een aanwijzing voor bewoning tijdens deze periode.

B. HILLEWAERT (Aspirant N.F.W.O.)

Moorsel: noodopgraving op het dorpsplein (O.-VI.)

De enige gegevens over een vroeg-middeleeuws vrouwenklooster te Moorsel vinden we - zij het dan wel op zeer versluisde wijze - in de *vitae* van de H. Gudula en de H. Berlindis. Laatstgenoemde hagio-

grafische tekst plaatst de stichting van de abdij ongeveer in het midden van de 7de eeuw. De *vita Gudulae* vermeldt daarentegen voor de 7de eeuw enkel de kerk. Het vrouwenklooster zou er volgens die tekst maar opgericht zijn na de verheffing en overbrenging van de relikven van Gudula (+ 712) naar Moorsel. De abdij kende een kortstondig bestaan tot het einde van de 10de eeuw.

Er zijn historisch-topografische aanwijzingen dat de kloostergrondvesten zich onder het huidige dorpsplein zouden uitstrekken. Het dorp zelf is gesitueerd op de kam van een belangrijke heuvelrug. Aan de voet van die heuvel ligt het Hof te Eksel, een motte door de heren van Moorsel in de eerste helft van de 12de eeuw opgeworpen.

Op het marktplein bood de afbraak van huizenblok 11-13 een onverwachte kans op onderzoek. Vooraleer het Gemeentekrediet er met de bouw van een filiaal startte, kregen we de toelating een noodopgraving uit te voeren. De plaats ligt tussen de op de markt staande Gudulakapel - een mogelijke herinnering aan het voormalige klooster - en de Sint-Martinusparochiekerk die zich net buiten het dorpsplein bevindt. Het oudste grondspoor is een recht doorlopende, ca. 90 cm. brede greppel die we over een afstand van 18,50 m vrijlegden. De vulling bevatte geen dateerbaar materiaal. Die sloot wordt oversneden door 2 parallelle grachten waarvan de buitenste 2,60 m en de binnenste 1,50 m breed is. Hun gebogen verloop en het feit dat binnen het door de grachten omsloten terrein grafkuilen voorkomen, wijzen erop dat ze met het afbakenen van de kerkzone in verband te brengen zijn. De zandlemige laag waarmee de grachten dichtgeraakten, bevatte behalve talrijke *tegulae*- en *imbrices*fragmenten, ook heel wat schervenmateriaal uit de eerste middeleeuwen. De oudst dateerbare ceramiek gaat tot de Karolingische tijd terug.

Enkele paalgaten en een kuil met bijna intact bewaarde ventilatiekoepel in reducerend gebakken aardewerk, zijn laat-middeleeuws. De stratigrafie wordt afgesloten met 16de-19de-eeuwse niveau's die o.a. over de vroeg-middeleeuwse grachten trekken. Het kerkhof werd daar opgegeven en door woonhuizen in beslag genomen.

Snedden we tijdens de noodopgraving geen gebouwssporen van een klooster aan, toch maken de archaeologica duidelijk dat de plaats reeds in de Karolingische periode een occupatie kende. De heuvelrug waarop het dorp Moorsel zich ontwikkelde, was dus minstens reeds drie eeuwen bewoond vooraleer de heren van Moorsel, op 500 m.

daarvandaan, het Hof te Eksel als centrum van hun heerlijkheid uitbouwden. Welke vorm die Karolingische bewoning echter aannam, is, gelet op het beperkte opgravingsareaal, voorlopig niet uit te maken.

D. CALLEBAUT, K. DE GROOTE, M. PIETERS

Een hoeve met walgracht te Haacht (Brab.)

Te Haacht vond de tweede opgravingscampagne plaats van een laat-middeleeuwse hoeve met walgracht. In het kader van de "open area excavation" werd er opnieuw een zone van ongeveer 300 m² horizontaal onderzocht. De archeologische vrijwilligersgroep van de Haachtse Geschied- en Oudheidkundige Kring zette zich ditmaal in van juni tot november. Ze werd gesteund door de K.U. Leuven en de Gemeente Haacht.

De nederzetting kende een bewoningsgeschiedenis van de 13de tot de 20ste eeuw. Deze lange occupatie wordt weerspiegeld in een negental bouwfasen.

Reeds van bij de aanvang was de boerderij omringd door een vierkante ringgracht. Het wooneiland werd afgeboord met een ca 8 m. brede wal. Een brand verwoest de hoeve blijkbaar reeds in de 13de eeuw.

De opbloei, die het nieuwe "Hof ter Hofstat" kent in de loop van de 14de en 15de eeuw, weerspiegelt zich in de archeologische restanten van stevige gebouwen in ijzerzandsteen, van vroeg geïmporteerd steengoed en van een zilveren 13de eeuwse penning.

Rond 1600 wordt een recenter gebouwencomplex figuratief geïllustreerd op een pre-kadastraal plan dat karel van Croy had laten ontwerpen. De getrouwheid van deze tekening wordt bevestigd door de archeologische overblijfselen van een bakstenen woonhuis en van een 16de-eeuwse woontoren. Een puinlaag die met deze "donjon" in verband gebracht kan worden bevatte o.a. een bronzen kraagkandelaar. Rond het midden van de 17de eeuw bouwt men naast het oude en vervallen pachthof een nieuw. Een eeuw later is het uitgegroeid tot een riant complex van het vierkante type. Een vierkante gracht omsluit het wooneiland van de "Kroneveldhoeve". Een gelijkaardige gracht ligt rondom een Engelse siertuin.

In de 19de eeuw begint de langzame aftakeling van de hoeve. HAGOK hoopt het onderzoek verder te zetten in 1988 om zo de restauratie van een boerderij die reeds 10 jaar als beschermd monument erkend wordt, te bespoedigen.

W. CAES

La Via Mansuerisca est une voie du Haut Moyen Age traversant les Fagnes Ardennaises (Lg.)

La *Via Mansuerisca* est le nom d'une voie antique qui coupe le plateau des Hautes Fagnes, à l'est de la province de Liège. Son existence est attestée dans une charte de 670; elle est citée comme limite nord-est du territoire concédé par Childéric à Saint-Remacle pour fonder les abbayes de Stavelot et de Malmédy.

Au XVIIIe siècle, une vieille route empierrée fut mise au jour sur le haut plateau, entre Drossart et la Fagne Rasquin. Elle fut immédiatement désignée comme une chaussée romaine. A la suite d'autres découvertes au cours du XIXe et principalement XXe siècle, ses vestiges furent présentés comme une réalisation romaine et intégrés dans le réseau routier du nord de la Gaule comme un tronçon d'une chaussée unissant Trèves à Maastricht. Le caractère ingénieux et puissant de la structure en grosses dalles de quartzite posant sur un solide radier en bois dans les passages marécageux, constituait le seul critère pour en assurer la chronologie.

Au cours du XIXe siècle, un érudit local proposa l'identification de ces vestiges avec la *Via Mansuerisca* du texte de 670. Cette assimilation généralement acceptée, suscita quelques réserves et oppositions, principalement ces dernières décennies. A l'inverse, la chronologie inquiéta rarement.

Des recherches entreprises en 1977 et 1978 pour le compte du Service national des Fouilles dans le cadre de travaux du Centre National de Recherches Archéologiques en Belgique, ont amené à ne plus accepter ni la datation romaine des vestiges, ni leur destination directe vers Trèves et Maastricht et à réexaminer leur fonction et leur relation avec le document mérovingien.

La chronologie romaine résultait d'une appellation formulée lors de la découverte au XVIIIe siècle et confortée par les caractères architecturaux de la construction, mais qu'aucune preuve formelle n'avait jamais confirmée; l'identification avec un tronçon de la chaussée Trèves-Maastricht était à l'origine une simple hypothèse dont fut négligée la valeur conjecturale. D'autre part, des échantillons prélevés lors des fouilles en 1977, sur les madriers de l'infrastructure à la Croix Mockels et à Brochepierre, soumis à l'analyse du carbone 14, ont proposé une datation plus récente, entre le milieu du Ve et les dernières décennies du IXe siècle. Cette chronologie fut récemment confirmée par un examen palynologique des bords de la voie aux Wés (Cl. DALEMANS, M. STREEL, *La Via Mansuerisca, enfouie dans la Fagne des Wez, est mérovingienne, pas romaine, Hautes Fagnes* 52, n° 184, 1986, p. 93-102). Les résultats chronologiques situant l'ouvrage au Haut Moyen Age définissent la problématique plus précisément, l'orientant vers l'examen de sa destination.

M.-H. CORBLAU

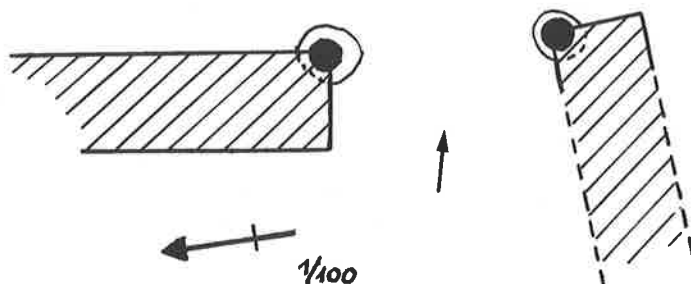
L'enceinte fortifiée médiévale de Wellin (Lux.)

De nouvelles précisions concernant l'ensemble fortifié médiéval de Wellin ont été fournies par la dernière campagne de fouilles qui a continué la prospection systématique de la propriété Meunier-Geudvert.

Si, dans les précédents comptes rendus (Cf. *A.M.* 1978, 1980, 1982 et 1985), nous avons fait état d'une maison forte, nous sommes maintenant en mesure d'affirmer qu'il s'agit d'une *enceinte* fortifiée. Un tronçon important en a été mis au jour, comportant une porte, située à l'ouest. Les pans de muraille aboutissant à cette ouverture de 3 m. de largeur, forment entre eux un angle d'environ 110°.

Nous espérons dégager, en 1988, le fossé de défense en face de cette porte et pouvoir établir par quel moyen le chemin d'accès le franchissait.

Dès à présent, nous avons pu constater que la porte a été aménagée à partir d'un ensemble antérieur comportant des poteaux de bois;

Wellin: l'enceinte fortifiée.

chaque tronçon de muraille a été édifié en tenant compte d'un poteau encore en place. Un des poteaux flanquant l'entrée fait partie de l'alignement déjà signalé dans le secteur (A.M. 1987).

L'enceinte maçonnée a donc remplacé, complété ou agrandi un complexe à armature de bois (fortification ou habitation ?) qui ne nous a pas fourni, à ce jour, des éléments suffisants de datation.

Il est à signaler qu'une vaste surface de cailloux usés par l'occupation et le charroi a été retrouvée sur la roche en place. Elle couvre tout le secteur fouillé. Ce cailloutis se prolonge *sous* le mur d'enceinte. Cette surface correspond donc à la période d'utilisation des structures en bois.

M. EVRARD

Le haut fourneau de Marsolle à Mirwart (Lux.)

Le site du haut fourneau de Marsolle connaît depuis quatre ans un regain d'activité durant le mois de juillet, car la Province de Luxembourg y organise des stages d'archéologie. Rappelons qu'il s'agit d'exhumer les restes d'un haut fourneau du XVIe siècle et d'en étudier les alentours. Ainsi, au fil des années, notre vision des choses se complète et se précise-t-elle.

Les fouilles de 1987 ont permis de localiser l'emplacement de la roue servant à actionner la soufflerie et ont dégagé quelques mètres du bief de fuite. Il paraît maintenant certain, comme l'hypothèse fut envisagée dès le début, que l'alimentation en eau de cette roue se faisait par une coursière en bois supportée par des chevalets.

Une deuxième découverte d'importance fut celle d'un trou de poteau permettant d'affirmer l'existence d'une halle au-dessus des soufflets. Enfin, une bonne partie de la campagne eut pour objet l'étude des abords sud-ouest du fourneau où fut découvert un autre trou de poteau appartenant, selon toute vraisemblance, à une halle à charbon de bois. A proximité, des ornières dues à un important charroi ont été mises au jour. L'étude de ce bâtiment sera une priorité de la prochaine campagne.

J.P. WEBER

Le village disparu de Mont-Saint-Rahy à Bomal-Durbuy (Lux.)

Depuis 1984, le site médiéval de Mont-Saint-Rahy retient l'attention du Cercle Historique "Terre de Durbuy". Les différentes campagnes de fouilles qui s'y sont succédées, ont permis de préciser le plan de l'église et de discerner plusieurs stades dans l'évolution du sanctuaire. En 1986, en contrebas de l'église, un sondage avait conduit à la découverte d'une cavité à peu près sphérique - d'un diamètre de 3,20 m. - dont le contenu consistait en pierres calcaires d'origine locale, au milieu desquelles furent mis en évidence du charbon de bois et des tessons appartenant aux premières productions d'Andenne, avant de rencontrer au fond des résidus importants de chaux.

La paroi de ce four, faite de chamotte, devait se refermer en amorce de voûte, délimitant un gueulard d'enfournement par le haut et qui s'ouvrait à fleur de sol. L'autre gueulard, au bas du four, présentait deux piédroits et une voûte effrondée. La paroi du four, ainsi que le fond, était fortement rubéfiée. N'ayant pas découvert d'orifice latéral, nous pensons que l'extraction de la chaux se faisait vraisemblablement par le couloir de chauffe.

Ce type de four est dit intermittent et à courte flamme; en théorie, une voûte de pierre devait être élaborée à la partie inférieure, au-dessus du

foyer, pour supporter le chargement; il n'a pas été possible de préciser l'existence d'une telle construction.

Située à gauche de l'accès au couloir de chauffe, une structure fut mise en évidence. Il s'agit d'une excavation mesurant 4,90 m. sur 3,70 m. La partie excavée a une profondeur de 60 cm. Il s'agit sans doute d'un "fond de cabane", qui livra de nombreux os d'animaux et une quantité appréciable de tessons du XIe siècle, à mettre bien entendu en relation avec le four à chaux.

A quoi servait cette chaux ? Nous savons par des documents anciens que de grosses quantités de chaux étaient livrées jadis à l'abbaye de Stavelot-Malmédy pour la construction et l'entretien de ses bâtiments. Une charte, datée de 1126, nous apprend que les villages de Louveigné, Xhoris, Filot, Ozo devaient fournir trois transports annuels de chaux au monastère. Quant au transport, il était assuré par des corvées effectuées par les habitants de certains villages. Ceux de Lierneux étaient redevables de "trois chariaiges de chalçapierre" l'année. Ils étaient tenus d'aller la chercher "au lieu de Xhorice, Ferier et Ozo". Or, Mont-Saint-Rahy dépendait de Stavelot-Malmédy. Il serait donc logique de penser que Mont-Saint-Rahy a dû également livrer de la chaux, d'autant qu'un document de 1679 signale la présence, dans le voisinage immédiat de Mont-Saint-Rahy, "des terres au chaffour".

A. BAIJOT

Aangrenzende provincies / Provinces limitrophes

Motte-burchten in Noord-Brabant (NL)

In Nederlands Noord-Brabant loopt een meerjarig onderzoek ter inventarisatie van aanwezige en verdwenen motte-burchten. Gebaseerd op nieuw historisch bronnenmateriaal en de resultaten van (beperkt) archeologisch onderzoek in deze provincie. Doelstelling o.a. vormt het meer zicht krijgen op het "Brabants" worden van het oude Toxandrië in de 12de-13de eeuw en de hertogelijke politiek hierbij. In dit verband vond ook een herinterpretatie plaats van de burcht-vermeldingen bij Alpertus van Metz (\pm 1025), te situeren in het gebied van Neder-Rijn en Maas. Op tekst-kritische gronden kan het voorkomen van vroege

motte-burchten (\pm 1010) in die streek aannemelijk gemaakt worden (zie ook : *Château Gaillard* XIII-1986, Wageningen, *Excursions* p. 3, 29). De in dit verband langgezochte "Maas-burcht"-motte lag waarschijnlijk te Boxmeer (Noord-Brabant) (*Het Brabants Kasteel* 5, 1982, 3).

Het belang van het nader op elkaar afstemmen van Noord-Brabants en 'Zuid-Brabants' onderzoek wordt onderstreept door de aanwijzing dat de bekende motte van Landen ("Tombe van Pepijn") in relatie kan gebracht worden met een adellijk geslacht dat tegelijkertijd (begin 13de eeuw) een rol speelde bij de stadstichting van Oisterwijk (Noord-Brabant), te koppelen aan de motte-burcht Ter Boch (*Het Brabants Kasteel* 10, 1987, 1).

B. AARTS

Inhoudstafel / Table des Matières/ Inhaltsverzeichnis.

J. DE MEULEMEESTER - F. VERHAEGHE, Groei en organisatie van de middeleeuwse archeologie in België en in Vlaanderen in het bijzonder.	2
J. CAPENBERGHS, Van civitas tot bisschopsstad: de urbane nederzettingen in Noord-Gallië in de Laatantieke tijd (250-525 n.C.).	10
S. DE COCK, Merovingische vondsten uit Rumst (Antw.).	11
M. VERBEECK - M. DE CLERCK, Merovingisch grafveld te Erps-Kwerps (Brab.).	12
M. DE SMET, Het middeleeuws aardewerk van het site Boudelo-abdij te Klein-Sinaai (O.-Vl.).	13
T. OOST - J. ACKERMANS, Bakken en Misbakken: Middeleeuwse pottenbakkersafval aan de Korte Ridderstraat te Antwerpen (Antw.).	14
C. DE BLESER, Glasvondst uit Mechelen (Antw.).	16
G. FAIRON, Une officine de potiers d'époque carolingienne à Autelbas (Lux.).	17
V. MAENHOUT VAN LEMBERGE, Archeozoölogie van de Warandemotte te Veurne (W.-Vl.).	18
A. ERVYNCK - D. VAN DAMME, Archeozoölogisch onderzoek in het kasteel van Laarne (O.-Vl.).	18
A. ERVYNCK - P. VAN DER PLAETSEN, Intensieve archeozoölogische staalname op de motte te Londerzeel (Brab.).	19
J. WOOLLETT - A. ERVYNCK, Le bétail du "Tchesté de la Rotche" à Sygny (Nr).	20
P. HOFFSUMMER, Dendrochronologie et évolution de la charpenterie dans le Bassin Mosan.	21
J. DE MEULEMEESTER - C. VANTHOURNOUT, De Hoge Andjoenmotte te Werken (W.-Vl.).	23

J. DE MEULEMEESTER - M. DEWILDE - L. DEVLIEGHER, De Godelievemotte te Gistel (W.-VI).	24
C. VANYSACKER, Onderzoek van het kasteelsite te Gistel (W.-VI).	26
PH. DESPRIET, Een 16de-eeuws kasteeltje te Bellegem (W.-VI).	28
E. BALTHAU - L. HANSELAER - F. VERHAEGHE, Archeologisch onderzoek van het kasteel van Laarne (O.-VI).	29
J. DE MEULEMEESTER - M. DEWILDE - P. VAN DER PLAETSEN, "De Burcht" - De motte van Londerzeel (Brab.).	30
T. WAEGEMAN, Gotische bouwwerf ontdekt in de burcht Pietersheim te Lanaken (Limb.).	33
R. ANNAERT - L. VAN IMPE, Het "Prinsenhof" van Kuringen te Hasselt (Limb.).	34
B. ROOSENS, Het kasteel "Jonkholt" te Hoelbeek (Limb.).	36
J. VANDESANDE, Twee motten te Tildonk (Brab.).	36
M. EUBELLEN, Castrum de Beaumont à Esneux (Lg.).	38
A. MATTHYS, Sugny : "Tchesté de la Rotche" (Nr).	39
P.-J. CLAEYS, Le château dit "Tour Louette" à Achet (Nr).	41
C. MOSSELMANS, L'"Enclos à l'Tour" à Buresse (Nr).	42
PH. MIGNOT, Le château de Montaigle à Falaën-Ohaye (Nr).	42
PH. MIGNOT, Le château "Li Vi Chestia" à Hour-Hayet (Nr).	43
M. DEWILDE, Het grafveld van de Duinenabdij te Koksijde (W.-VI).	44
M.C. LALEMAN - P. RAVESCHOT, De Sint-Baafsabdij in Gent (O.-VI.).	46
G. DESMET - J. ROMMELAERE, De verdwenen kerk van Merelbeke (O.-VI.).	48
D. CALLEBAUT, Ename: Sint-Salvatorsabdij (O.-VI.).	49
A. MATTHYS, Etude archéologique de l'église paroissiale de Saint-Léger (Ht).	50
J. BUNGENEERS - T. OOST - J. VEECKMAN, De opgravingen in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal te Antwerpen (Antw.).	51
J. TERMOTE - P. VANDAMME, Onderzoek van de site van de Sint-Laurentiuskerk te Nieuwpoort (W.-VI.).	55
J. TERMOTE - P. VANDAMME, Stadsarcheologisch onderzoek te Nieuwpoort (W.-VI.).	56

J. GODERIS - J. TERMOTE, Stadsarcheologisch onderzoek te Roeselare (W.-VI.).	57
J. TERMOTE, De stadsversterkingen uit de Bourgondische periode in Kust-Vlaanderen (W.-VL.).	58
J. TERMOTE, Onderzoek van de Leeuwentoren te Ieper (W.-VI.).	60
J. TERMOTE - E. NOTEBAERT, Stadsarcheologisch onderzoek te Ieper (W.-VI.).	61
H. DE WITTE, Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.-VI.).	61
A. STROOBANTS, Archeologisch onderzoek te Dendermonde (O.-VI.).	64
M.C. LALEMAN - P. RAVESCHOT, Stadsarcheologisch onderzoek in Gent (O.-VI.).	65
E. BORREMANS, Stadsarcheologie te Geraardsbergen (O.-VI.).	67
M. SWINNEN, Stadsarcheologie in Mechelen (Antw.).	68
H. HEYMANS, Stadsarcheologie te Maaseik (Limb.).	69
J. HEUS - F. VANDEWALLE, Het Oosthof te Koekelare (W.-VI.).	70
M. DEWILDE, Archeologische activiteiten in de Westhoek (W.-VL.).	72
J. TERMOTE, Archeologisch/topografisch onderzoek van de site van de Duinenabdij te Koksijde (W.-VI.).	73
Y. HOLLEVOET, Archeologisch onderzoek in het ruilverkavelingsgebied Houthave (W.-VI.).	74
Y. HOLLEVOET, Vroeg-middeleeuwse bewoningssporen te Oudenburg (W.-VI.).	75
Y. HOLLEVOET, Bewoningssporen uit de volle Middeleeuwen te Ettelgem (W.-VI.).	75
B. HILLEWAERT - Y. HOLLEVOET, Nieuwe vondsten in het Brugse havengebied (W.-VI.).	76
B. HILLEWAERT, Stadskernelonderzoek te Heist (W.-VI.).	77
B. HILLEWAERT, Bewoningssporen uit de volle Middeleeuwen te Zuienkerke (W.-VI.).	78
D. CALLEBAUT - M. PIETERS, Moorsel: noodopgraving op het dorpsplein (O.-VI.).	79
W. CAES, Een hoeve met walgracht te Haacht (Brab.).	80
M.H. CORBIAU, La via Mansuerisca est une voie du Haut Moyen Age traversant les Fagnes Ardennaises (Lg.).	81

M. EVRARD, L'enceinte fortifiée médiévale de Wellin (Lux).	82
J.P. WEBER, Le haut fourneau de Marsolle à Mirwart (Lux).	83
A. BAIJOT, Le village disparu de Mont-Saint-Rahy à Bomal-Durbuy (Lux).	84

Aangrenzende provincies - Provinces limitrophes

B. AARTS, Motte-burchten in Noord-Brabant (Nl).	85
---	----

ARCHAEOLOGIA MEDIAEVALIS 1988

PROGRAMME - PROGRAMMA - PROGRAM

Demeure abbatiale de Dielegem / Abtswoning van Dielegem
Rue J.Tiebackx straat 14 Jette

Vendredi - Vrijdag - Freitag 18.03.1988

- 9.30 : Réception avec café / Ontvangst met koffie / Empfang mit Kaffee
10.00 : Allocution de bienvenue / Openingsrede / Eröffnungsrede
10.15 : M.Verbeeck & M.De Clerck - Merovingisch grafveld te Eros-Kwerps
10.30 : T.Dost & J.Ackermans - Bakken en misbakken : middeleeuwse pottenbakkersafval aan de Korte Ridderstraat te Antwerpen
10.45 : C.De Bleser - Glasvondst uit Mechelen
11.00 : J.Termote - Archeologisch onderzoek in westelijk Vlaanderen
11.15 : H.De Witte - Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge
11.30 : M.De Smet - Het middeleeuws aardewerk van het site Baudeloo
11.45 : P.Van der Plaetsen & A.Ervynck - Intensieve archeozoölogische staalname op de motte te Londerzeel
12.00 : Lunch
14.00 : A.Matthys - Suony : "Tchesté de la Rotche"
14.15 : A.Ervynck - Le bétail du "Tchesté de la Rotche" à Suony
14.30 : P.Hoffsummer - Dendrochronologie et évolution de la charpenterie dans le Bassin mosan
14.45 : C.Vanvsacker - Onderzoek van het kasteelsite te Gistel
15.00 : Ph.Despriet - Een zestiende eeuwse kasteeltje te Belleoem
15.15 : Café / Koffie / Kaffee
16.30 : Visite des vestiges de la chapelle des ducs de Brabant (sous la Place Royale n°10 / Bezoek aan de overblijfselen van de kapel der hertogen van Brabant onder het Koningsplein nr.10)

Samedi - Zaterdag - Samstag 19.03.1988

- 9.30 : Réception avec café / Ontvangst met koffie / Empfang mit Kaffee
10.00 : J.De Meulemeester & C.Vanhournout - De Hoog Andioen-motte te Werken
10.15 : R.Annaert & L.Van Impe - Het "Prinsenhof" van Kuringen te Hasselt
10.30 : M.Eubelen - Castrum de Beaumont à Esneux
10.45 : T.Waegeman - Gotische bouwverf in de burch Pietersheim te Lanaken
11.00 : Ph.Mignot - Le château "Li Vi Chestia" à Hour-Houvel
11.15 : J.Bungeneers, T.Dost & J.Veeckman - De oorravingen in de D.L.V. kathedraal te Antwerpen
11.30 : G.Fairon - Une officine de potiers carolingiens à Autelbas.
11.45 : G.Fairon - Les techniques de cuisson du four d'Autelbas
12.00 : Lunch
14.00 : M.-Chr. Laleman & P.Raveschot - De Sint-Baafsabdij in Gent
14.15 : M.-Chr. Laleman & P.Raveschot - Stadsarcheologisch onderzoek in Gent
14.30 : H.Heymans - Stadsarcheologie te Maaseik
14.45 : Y.Hollevoet - Archeologisch onderzoek langs de Midden-kust
15.00 : W.Caes - Een hoeve met waldracht te Haacht
15.15 : Café / Koffie / Kaffee
15.45 : J.-P.Weber - Le haut fourneau de Marsolle
16.00 : A.Baijot - Le village disparu de Mont-Saint-Rahv à Bomal-Durbuy
16.15 : M.-H.Corbiau - La Via Mansuerisca est une voie du Haut moyen âge traversant les Faunes ardennaises
16.30 : M.Evrard - L'enceinte fortifiée médiévale de Wellin
16.45 : Clôture / Slotwoord / Schlusswort

Crédit Communal
la banque à la une

Gemeentekrediet
de bank op z'n best